

Особистість у ХХІ столітті: впливи, зміни, трансформації

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної
конференції*

Київ – 2021

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Лабораторія історії психології ім. В.А. Роменця
Лабораторія психології особистості ім. П.Р.Чамати**

ОСОБИСТІТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ: ВПЛИВИ, ЗМІНИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції*

(9 листопада 2021 року)

Київ – 2021

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 13 від 25.11.2021 року).

Особистість у XXI столітті: впливи, зміни, трансформації / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 9 листопада 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. – Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. – 67 с.

Редакційна колегія:

Максименко С. Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Турбан В. В.**, доктор психологічних наук, професор; **Сердюк Л. З.**, доктор психологічних наук, професор; **Бугайова Н. М.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; **Поклад І. М.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник.

До збірника увійшли матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість у XXI столітті: впливи, зміни, трансформації» (м. Київ, 9 листопада 2021 року). На науковому круглому он-лайн-стілі обговорювалися такі основні питання: методологічні та теоретичні принципи дослідження особистості; розвиток особистості в сучасному просторі; цінності та ціннісні орієнтації сучасної особистості; психологічні технології впливу на особистісні уявлення; особистість у сучасних реаліях: шляхи та способи досягнення благополуччя; вплив особистостей-психологів на культурний контекст в Україні.

Результати заходу: сучасні тенденції досліджень особистості, що виконуються на постнекласичних моделях досліджень, орієнтовані на ґрунтовні розробки психологічних основ самодетермінації особистості, самоорганізації, здатності до ініціації власного розвитку та розкриття особистісного потенціалу.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, докторантам, аспірантам та студентам.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

З М І С Т

Афанасенко В.І., Коваль А.В. Березіна О.О.	ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТІВ _____	4
Бугайова Н.М.	АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЖИТТЄВИХ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ _____	6
Володарська Н.Д.	СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ ЄС У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТВАРИН У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГО-ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ _____	8
Галушко Л. Я.	ЧИННИКИ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ _____	12
Гаркавенко З., Шапошнікова А.	МЕТАФОРИЧНІСТЬ У СИСТЕМІ МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІЧНОГО МАЙБУТНІМ ПСИХОЛОГОМ _____	14
Гейко Є.В.	ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ВІДДАЛЕНИХ НАСЛІДКІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ _____	17
Ігумнова О.Б.	ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ _____	20
Калашникова Л.В.	РОЗВИТОК ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ _____	23
Коваль І.А.	ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ _____	25
Kovalchuk A.A.	КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ _____	29
Комар Т.В., Бондаренко В.О. Кулешова О.В.	ADAPTIBILITY AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL ESTABLISHMENT OF FOREIGN STUDENTS IN UKRAINIAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT _____	31
Мамчур І.В.	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА ТА МЕХАНІЗМ УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ _____	33
Мельник О.А.	ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ _____	35
Moldavsky S.M.	ІГРОВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ САМОПІЗНАННЯ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ _____	37
Москаленко В.В.	ПСИХОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА ОСОБИСТІТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ _____	41
Поклад І.М.	PROSPECTS FOR USING OF STANDING AND TREADMILL DESKS TO TACKLE COMPULSIVE INTERNET USE BEHAVIORS _____	44
Солодчук С.Є.	ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЕКЦІЯ ЇЇ СВІТОГЛЯДУ _____	47
Терещук А.Д.	ОСНОВНІ НАПРАВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛАБОРАТОРІЇ ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С.КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ _____	50
Торжевська Н.Р.	ОСОБИСТІТЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ _____	54
Турбан В.В.	ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ ТРАНЗАКТИВНОГО АНАЛІЗУ _____	58
Чорна Н.В.	ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОРУШЕННЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ _____	60
	ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ЕТИКО-МОРАЛЬНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ _____	63
	ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ ТА ЕТИКО-МОРАЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ _____	65

Афанасенко В.І.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна*

Коваль А.В.,

*здобувач магістерського рівня вищої освіти
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТІВ

У психології прийнято будь-яку діяльність відносити до одного з двох типів: репродуктивного, що відрізняється повторюваністю та фіксацією, загальною послідовністю дій, і продуктивному, для якого характерно породження нових мотивів, мети, послідовності дій і операцій. У свою чергу, творча діяльність також класифікується в залежності від ступеня поведінки, що знаходиться в отриманому продукті і характері, що використовується.

Ми розглядаємо такі рівні управлінської творчості:

- стимульно-продуктивний – діяльність може мати продуктивний характер, але це кожен раз визначається дією будь-якого зовнішнього стимулу. Найвище проявлення на цьому рівні відображає високий рівень розвитку розумової здібності;
- евристичний – діяльність приймає творчий характер. Маючи достатньо надійний спосіб вирішення, людина продовжує планувати склад, структуру своєї діяльності, співставляючи між собою окремі завдання, що призводить до відкриття нових, більш оригінальних, способів рішення. Кожна знайдена закономірність переживається самим суб'єктом діяльності як відкриття, творча знахідка. В той же час вона оцінюється як новий, "свій", який допомагає йому вирішувати поставлені перед ним завдання;
- креативний – самостійно знайдена емпірична закономірність не використовується як спосіб вирішення, а виступає в якості нової проблеми. Знайдені закономірності підлягають доказу шляхом аналізу його первинної генетичної основи. Тут дія індивіда набуває характеру народження нового і все більше втрачає форму відповіді: його результат набагато ширше ніж первинна мета.

Досліджуючи психологічну діяльність людини, П.К. Анохін відкрив "функціональну систему", що складається з п'яти блоків, два з яких базові, а три відповідають рівням: "депо пам'яті", "прийняття рішення" та "акцептор дій".

Рівнева структура особистості складається із п'яти блоків та трьох рівнів. Перший блок – перетворення ситуації – відповідає за сприйняття умов ситуації, співставлення результатів дій. За З. Фрейдом, це стадія передсвідомості. Другий блок – це перший рівень, ситуативний. Особистість не визначає істотних умов ситуації, а застосовує

стереотипні й шаблонні рішення, орієнтуючись на мету, а не на умови. Провідний пізнавальний процес – пам'ять. За З. Фрейдом, цей рівень є вмістилищем “Воно”. Третій блок і другий рівень – ситуаційні. Особистість визначає істотні параметри умов ситуації. За класифікацією З. Фрейда, це інстанція “Я”, а за К. Юнгом – свідомість. Мета досягається за рахунок усвідомлення суттєвих ознак умов ситуації на основі понять. Четвертий блок та третій рівень – надситуативний. Особистість виходить за межі ситуації за невизначених умов. Може змінювати позицію як зовнішню, так і внутрішню. Провідний пізнавальний процес – уява. У З. Фрейда ця інстанція – “Над – Я”, в К. Юнга – надособисте несвідоме а, а за функціональною системою П.К. Анохіна – акцептор дій, що відповідає за випереджаюче відображення. П'ятий блок – базальні потреби. За К. Юнгом – колективне несвідоме та архитипи.

У процесі розв'язання ситуацій між трьома рівнями відзначено тісний зв'язок. Ситуативний рівень відповідає за автоматизм, ситуаційний – за свідоме розв'язання, а надситуативний – за інтуїтивні рішення в невизначених ситуаціях.

Діяльність завжди здійснюється особистістю. Її мета і мотиви впливають на рівень її виконання.

Для розвитку управлінської творчості у студентів необхідно:

1. Під час навчання використовувати розвиваючі завдання, які сприяють розвиткові творчого мислення, уяви.

2. Застосовувати соціально-психологічний тренінг, що сприяє формуванню у майбутніх фахівців здатності генерувати ідеї, виділяти протилежності, комбінувати поняття, асоціювання, удосконалювати аналогії, відстоювати власну точку зору при вирішенні нестандартних ситуацій.

3. Виховувати у студентів уміння бути готовими до змін, інновацій, нових технологій, генерувати ідеї та планувати нововведення.

4. Розвивати уміння раціонально розподіляти власні сили, яке пов'язано з підтримкою фізичного здоров'я, подоланням перешкод та виходом із стресів.

Березіна Олена Олександрівна
кандидатка психологічних наук,
наукова кореспондентка інституту
психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, психолог ТЦСО,
м. Київ, Україна

АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЖИТТЄВИХ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Крім біологічної адаптації, як відомо, у людини є адаптація, яка ґрунтується на перебудові соціальних стосунків між людьми, що мають соціально-політичний, морально-психологічний і економічний. Даного роду пристосування називається соціальною адаптацією, тому що мова йде про пристосування індивіда до соціального середовища. М. Д. Александрова, розглядаючи питання соціальної адаптації людей похилого віку, пише: «Під соціальною адаптацією розуміється те, як старі люди, що одержали нові якості в силу віку, пристосовуються до суспільства і як суспільство пристосовує старих людей до себе. При адаптації організму до нових умов, поряд з інволюційними процесами, розвиваються пристосувальні функціональні системи й відбувається їх активізація. Саме це дозволяє зберігати його життєдіяльність і сприяє подоланню деструктивних сил, які викликають старіння.

У 2020 році ми зіткнулися з ситуацією, коли вірусна інфекція COVID-19 захопила увесь світ. Багато людей перехворіли та зазнали порушень в організмі у наслідок цієї хвороби, багато людей померли від захворювання. Є, також, багато людей, яким пощастило не захворіти цим вірусом, але не дивлячись на це, вони відчують значний стрес через психологічні, інформаційні, та соціально травмуючі дії. Безумовно, такий негативний вплив поширюється не тільки на здорових, але й на інфікованих людей та таких, що перехворіли. Виявилось, що більш вражаючою для населення стала не вірусна, а інформаційно-психологічна та соціально-економічна загроза.

Останні два роки зіграли дезадаптивну роль для більшості осіб похилого й старечого віку, оскільки через нову коронавірусну інфекцію, негативного впливу зазнали економічні, політичні, соціальні, психологічні й культуральні складові їх життя. Сучасне життя переважною більшістю осіб старечого віку сприймається негативно. У осіб похилого, й особливо, старечого віку, можуть бути занадто розвинуті окремі риси характеру, що може призводити до їх акцентуацій. Акцентуації характеру відображають індивідуальні риси особистості, що містять крайні стани психічної норми. Виявлення конкретних типів акцентуацій може вказувати на існуючі характерологічні особливості, що накладають певний відбиток на особистість, які, в окремих випадках, здатні набувати патологічного характеру.

Протягом життя на психіку людини впливають різні психотравмуючі події (пандемія, міжособистісні конфлікти, кризові ситуації, проблеми із здоров'ям й таке інше). Крім негативних подій, що деструктивно впливають на психіку осіб похилого

віку, негативний вплив чинить наростаючий інформаційний потік через мас-медіа, який, у свою чергу, може, також, сприяти загостренню характерологічних рис, зміщенню психічних норм в область акцентуацій (аж до неврозів), а також стати причиною розвитку девіантної поведінки, що проявляється в афективних реакціях, неадекватних учинках тощо. Пенсійний вік характеризується зміною звичного способу життя. Особи похилого й, особливо, старечого віку, стають більше замкнутими, консервативними, обережними. Так у віці 66-75 років спостерігається посилення характерологічних особливостей, що може свідчити про кризовий період у житті осіб пенсійного віку, який задіює соціальну, психологічну і соматичну складові.

Протягом всього життя в осіб пізнього віку в різних життєвих ситуаціях (як позитивних, так і негативних) відбуваються компенсаторно-приспосувальні зміни, що відображають певні риси особистісної своєрідності, у тому числі, які носять негативний характер, що виражається в підвищенні рівня тривожності, уразливості, імпульсивності, появи демонстративності в поведінці.

Надмірний інформаційний потік про коронавірусну ситуацію в Україні та світі є психологічно токсичним для людей будь якого віку, але для осіб похилого віку він є більш руйнівним. У людей похилого віку з істероїдною акцентуацією прослідковується наявність конфабуляцій, псевдологічної поведінки (наприклад, псевдологія фантастична), які зустрічаються в періоді пізнього геронтогенезу, можуть бути, у більшості випадків, не посиленням акцентуєваних рис особистості, а наслідком органічних захворювань ЦНС або наслідками перенесеного ковіду. Соматичні та інфекційні захворювання істотно впливають на посилення акцентуацій особистості. Акцентуації в старості є наслідком хронологічної коморбідності характерологічних проявів особистості, що мають різний генез.

У сьогоднішній людині дуже важко тримати психологічний баланс і адаптуватися в потоці загроз, тим більш в умовах пандемії та карантинних обмежень. Треба пам'ятати, що стресові ситуації чинять значний вплив на розвиток психічних, психосоматичних, поведінкових та соматичних розладів. Саме тому є важливим знайти ресурси для збереження самовладання і забезпечення психологічної рівноваги та створення безпечних умов для свого життя та життя членів сім'ї.

Список використаних джерел

1. Александрова М. Д. Проблемы социальной и психологической геронтологической / М. Д. Александрова. – Л., 1974. – 136 с.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии – 1989. – №1. – С. 92–100
3. Berezina Olena. The influence of long term social isolation on the formation of fears. Materials of the international scientific and practical online conference "self-restraint of personality: The latest realities of the modern world". / Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools. 4-5.06.2020 URL: <https://fdotadotr.wordpress.com>

*Бугайова Наталія Михайлівна,
кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

**СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ
ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЄС
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТВАРИН У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ:
ПСИХОЛОГО-ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ**

Захист тварин на законодавчому рівні має давню історію. Ще в III столітті до нашої ери на території Стародавньої Індії імператором Ашока був прийнятий закон, що забороняв ритуальне жертвопринесення тварин. У першій половині VII століття в Ірландії з'явився перший закон, який захищав овець і коней від жорстокого поводження. У XIX столітті законодавчі акти, що захищають тварин від жорстокості, з'явилися і в інших європейських країнах: Великобританії, Німеччині, Швейцарії. У 30-х роках XX століття закони Про захист тварин з'явилися в США. У XX столітті була прийнята Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин.

В даний час жорстоке поводження з тваринами є злочином в Австрії, Франції, Фінляндії, Іспанії, Італії, Канаді, Латвії, Литві, Македонії, Казахстані, Киргизії, Австралії, Індонезії, Таїланді та інших країнах.

У 2008 році парламент Іспанії законодавчо заборонив проводити дослідження на людиноподібних мавпах, а також використовувати їх для циркових програм. У 2013 році в Індії дельфіни і китоподібні були визнані розумними істотами, через що тримати їх у неволі вважали неприйнятним. Постановою уряду Індії була введена заборона на проведення шоу з дельфінами та іншими китоподібними і утримання їх в дельфінаріях. Використання китоподібних для розваг заборонено в Угорщині, Коста-Ріці та Чилі.

Жорстоким поводженням з тваринами є заподіяння страждань або шкоди тваринам з хуліганських або корисливих мотивів із застосуванням садистських методів або в присутності малолітніх.

У 1963 році Джон Макдональд виділив набір з трьох поведінкових характеристик, які, на думку вченого, притаманні в дитинстві вбивцям з садистськими нахилами, що згодом вчинили особливо жорстокі злочини: зоосадизм, піроманія і енурез. Переважна більшість серійних вбивць в дитинстві регулярно мучили тварин.

Американські дослідники Д.Хеллман і Н.Блекман, вивчаючи взаємозв'язок жорстокого ставлення до тварин і формування подальшої стійкої злочинної поведінки встановили, що 75% злочинців, які вчинили насильство над людьми, в дитинстві знущалися над тваринами.

У 2003 році вчені Райт і Хенслі представили результати досліджень психіки серійних вбивць. З'ясувалося, що злочинці, які в дитинстві знущалися над тваринами, згодом вбивали людей такими ж способами, якими в дитинстві розправлялися з тваринами.

Американські вчені Стефан Келлерт і Алан Фелтхаус визначили, що саме найбільш агресивні злочинці в дитинстві здійснювали найжорстокіші злочини проти тварин. Таким чином, прояв жорстокості по відношенню до тварин в дитинстві безпосередньо пов'язано зі стійкою агресією проти людей в дорослому віці. На думку вчених, жорстоке поводження з тваринами може бути викликане бажанням шокувати оточуючих заради забави, садизмом, прагненням впливати на людину через заподіяння шкоди тварині, перенесення на тварину агресії в разі фізичного насильства з боку батьків або інших агресорів.

Катування тварин може здійснювати одна людина або група людей. Результати знущань викладаються в інтернет, завдяки чому вони стають доступними для перегляду величезній кількості користувачів. Шокуючий контент може принести непоправної шкоди психіці дітей і людей зі слабкою нервовою системою, а також стати прикладом для наслідування користувачам, які заради лайків готові позбавити тварину життя.

Жорстокість може проявлятися по-різному: активна жорстокість передбачає вчинення дій, що викликають біль і страждання тварини, в той час як пасивна жорстокість – це бездіяльність або навмисне нехтування потребами тварини, що викликає її тривалі страждання, наприклад, внаслідок позбавлення води або їжі. Результатом таких дій може бути смерть.

Загальнонаціональна заборона на використання диких тварин в цирках існує в Австрії з 2002 року, у Великобританії з 2013 року, в Нідерландах з 2015 року, в Італії, Ірландії та Латвії з 2017 року, а в Чехії з 2018 року.

Повна заборона на циркові виступи з тваринами законодавчо закріплена в Бельгії, Шотландії, Німеччині, Угорщині, Греції, Італії, Кіпрі, Латвії, Португалії, Індії, Ізраїлі, Сінгапурі, Тайвані та інших країнах.

На Мальті і в Сальвадорі існує загальнонаціональна заборона на використання будь-яких тварин для циркових вистав, шоу і виставок, також заборонена циркова дресирування.

Спостерігати за стражданнями циркових тварин і тварин, що використовуються для фотопослуг, дітям не слід, оскільки це непедагогічно і психологічно небезпечно.

Утримання хижих звірів в ресторанах, готелях і розважальних центрах, травматично як для самих тварин, так і для психіки відвідувачів цих закладів. Заборона жебрацтва з тваринами, теж є важливим кроком, оскільки умови утримання тварин в неволі бувають нестерпними.

Ефективний захист тварин на законодавчому рівні є неможливим без імплементації Європейської конвенції щодо захисту домашніх тварин, яка була прийнята 13 листопада 1987 року [1, 2].

Дана конвенція підписана Україною у 2011 році, а 18 вересня 2013 року її було ратифіковано [3].

В Україні у 2021 році з 8 листопада в Україні набув чинності закон №2351, який підсилює кримінальну та адміністративну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Порушникам загрожує від одного до трьох років позбавлення волі, а у окремих випадках – від п'яти до восьми років.

У питаннях жорстокого поводження з тваринами дуже важливою є психологічна складова.

Судова практика показує, що жорстоке поводження з тваринами передує більш тяжким злочинам і є маркером психологічних або психічних проблем людини. Жорстокість по відношенню до людей і тварин, поряд з іншими формами асоціальної поведінки – псування майна, підпалами, крадіжками, брехливістю, входить в клінічну картину проявів розладу поведінки (F91), зафіксовану в міжнародній класифікації хвороб (МКБ-10). У цьому випадку роль контролю з метою своєчасного вжиття заходів щодо агресора і недопущення вчинення ним більш тяжких злочинів, переоцінити важко.

Жорстокість по відношенню до тварин негативно впливає на моральний рівень суспільства. Особливу небезпеку жорстоке поводження з тваринами представляє для психіки дітей і підлітків, сприяючи формуванню у них байдужого ставлення до страждань живої істоти, вихованню у них жорстокості і розвитку садистських нахилів, що надалі призводить до агресії, протиправної поведінки, скоєнню злочинів проти життя і здоров'я людей.

Відсутність засудження з боку суспільства і адекватної реакції з боку держави на прояв жорстокості і садизму, сприятимуть формуванню уявлення про допустимість і нормальність таких негативних явищ в соціумі, призводячи до їх поширення.

Рівень цивілізованості суспільства визначається ставленням до дітей, людей похилого віку і тварин. Хотілося б бачити Україну соціально розвиненою європейською країною, яка піклується про своїх громадян і дбайливо ставиться до тварин і всієї природи в цілому.

Список використаної літератури

1. European Convention for the Protection of Pet Animals [Електронний ресурс]. – 1987. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=ignaturses-by-treaty&treaty-num=125>
2. Європейська конвенція про захист домашніх тварин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин». 18 вересня 2013 року № 578-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/578-18#Text>

Володарська Наталія Дмитрівна,
кандидатка психологічних наук,
провідна наукова співробітниця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ЧИННИКИ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ

Можливості самодетермінації психологічного благополуччя сучасної молоді досліджуються багатьма психологами. Однак, недостатньо розробленою залишається проблема впливу життєвих перспектив та стратегій їх досягнення на рівень психологічного благополуччя особистості. Дослідження життєвих перспектив є особливо важливим в ситуації сприйняття майбутнього, передбачення майбутніх подій, постановки нових цілей і вибору шляхів їх досягнення, організації діяльності та поведінки особистості.

Життєва перспектива може бути вивчена безпосередньо аналізом її структури, складу якісних параметрів, змін в процесі життєвого шляху людини. Спираючись на обговорення наукових поглядів, розглядаємо життєву перспективу в контексті теорії психологічних систем і конкретизуємо її як багатовимірний образ майбутнього. Визначаючи поняття психологічного майбутнього, пропонуємо розрізняти психологічну, особистісну та життєву перспективи як три різних явища.

Психологічна перспектива – як здатність уявно та свідомо передбачати й прогнозувати майбутнє, що залежить від типу особистості. Особистісна перспектива – готовність до майбутнього в теперішньому, є показником зрілості особистості, потенціалу її розвитку та сформованості здатності до організації часу життя.

Життєва перспектива – включає обставини й умови життя, що створюють для особистості можливість оптимального життєвого просування. Саме цю життєву позицію має той, хто цілісно визначає своє майбутнє. Життєві перспективи формуються і змінюються за такими напрямками: ціннісно-смісловим, емоційно-оцінковому, когнітивному, організаційно-дійовому.

Ціннісно-сміслова зміна – це скупчення ціннісних і смислових утворень, що визначають індивідуальну специфіку і результат планування майбутнього (цінності, ціннісні орієнтації, мотиви, особистісні смисли).

Емоційно-оцінкова визначена емоційним ставленням людини до власного майбутнього (емоції, почуття, які виникають у зв'язку з суттєвим наповненням образу життя в майбутньому). Когнітивна містить сукупність очікуваних та планованих подій (очікувані життєві події, цілі, засоби реалізації цілей).

Організаційно-дійова відображає сукупність стилів, стратегій, форм поведінки людини в теперішньому, через які життєві плани отримують можливість послідовного втілення в реальність.

За результатами теоретичного аналізу ми виокремили декілька підходів до вивчення ролі життєвих перспектив та життєвих стратегій їх досягнення в психологічному благополуччі особистості. Суб'єктивне психологічне благополуччя розглянуто як інтегративна характеристика особистості, що проявляється в емоційній, когнітивній і поведінкових сферах особистості.

Психологічне благополуччя репрезентує особливості організації життєвих перспектив і стратегій їх досягнення. Життєві стратегії формуються в певних життєвих обставинах і характеризуються певними емоційними переживаннями.

Життєва перспектива, будучи елементом суб'єктивної картини життєвого шляху особистості, є складною ієрархічною системою, що регулює начало життєдіяльності, й структурними одиницями якої вважають ціннісні орієнтації, життєві цілі, програми, плани, а також емоційну, когнітивну й поведінкову складові.

Дослідження феномена психологічного благополуччя може відбуватись через особливості структурування майбутнього особистості, її перспективи та стратегії їх досягнення. Життєві перспективи утворюють баланс між бажаним і реально можливим для особистості у досягненні їх. Саме від цього балансу залежить почуває людина себе щасливою чи ні.

Наміри у своєму майбутньому, життєвих планах, цілях і вимоги, норми, правила соціального оточення на різних життєвих етапах можуть не співпадати, вступати в протиріччя. Це створює певні перепони, колізії, кризи.

Саме вирішення проблем в досягненні мети надає те задоволення, радість, від реалізації задуманого в часовій перспективі, що стає чинником психологічного благополуччя особистості.

*Галушко Любов Ярославівна,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

МЕТАФОРИЧНІСТЬ У СИСТЕМІ МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІЧНОГО МАЙБУТНІМ ПСИХОЛОГОМ

Для розвитку практичної та прикладної психології метафоричність у системі мотиваційно-глибинного пізнання психічного як особливої форми особистісного самовияву сприяє отриманню важливої інформації про рівень сформованості особистісних диспозицій суб'єкта, вираженні наявності усталених конструктивних і деструктивних аспектів, з огляду на які простежується динаміка індивідуально-неповторних проявів психіки. У сучасній освітній парадигмі, зорієнтованій на задоволення потреб суб'єкта, особливе місце посідають проблеми саморозвитку, самореалізації студента. Це передбачає перегляд організації, змісту, методів і форм професійної підготовки майбутніх психологів.

Вагомим є дослідження метафоричності глибинного пізнання психіки майбутнім фахівцем у процесі власної психокорекції, що здійснено у працях Т. С. Яценко, Л. В. Драголи на основі структурно-семантичного аналізу психокорекційних занять за методом активного соціально-психологічного пізнання (АСПП).

Метафоричне пізнання частково розкривають праці послідовників психодинамічної теорії та методу активного соціально-психологічного пізнання – К. А. Бабенко (механізми символізації), Д. С. Дроздова (архетипна символіка), І. В. Євтушенко (архетип в міфології). Метафора інтегрує емоційне та когнітивне сприйняття, як стверджує Л. В. Драгола, при цьому актуалізує мислительні можливості людини шляхом розвитку її рефлексивного мислення [1; 2].

Використання метафори у практичній психології, що уможлиблює оптимізацію діагностики в єдності з корекцією, каталізує динаміку психологічних процесів в аспекті гармонізації психіки. У працях Т. С. Яценко зазначено деякі обмеження щодо використання метафор, зокрема: метафоричний опис ніколи не буде ідентичний до тієї інформації, що він представляє і багатозначний, тому співрозмовники ніколи не зможуть бути упевненими, що розуміють один одного правильно, або, розуміючи по-своєму, будуть приписувати своє сприйняття іншому [2 ; 3].

Глибинне пізнання є завжди мотивованим, тому потребує усвідомлення основних функцій метафор (оцінна, емотивно-оцінна, образна, пізнавальна, номінативна). Це сприяє розкриттю асоціативного зв'язку між знаком і смислом

семантично наповненого і предствленого у контексті мотиваційно-глибинного пізнання психіки суб'єкта.

Особливості метафоричності засобів і використання метафори в діагностико-корекційному процесі АСПП розкривають дієвість використання метафоричних презентантів та образів у процесі вияву об'єктних ставлень і проективної ідентифікації, що зумовлюють деструктивність поведінки, інфантилізм та негативно впливають на особистісний розвиток та професійне становлення майбутнього психолога.

Таке пізнання опирається на системність психічного в його свідомих і несвідомих виявах не лише при організації дослідницької процедури, а й у науково-теоретичному осмисленні емпіричних даних мотиваційно-глибинно-психологічного пізнання. Психодинамічний підхід відповідає критерію адекватності підбору методів пізнання явищ психіки відповідно до їх природи і законів функціонування психіки суб'єкта.

Метафоричність мотиваційно-глибинного пізнання спирається на методологічні засади методу АСПП де підкреслюється співвіднесеність між формою і змістом як принципом, що сприяє введенню методичних прийомів АСПП пов'язаних із матеріалізацією психологічного змісту в єдності сфер свідомого і несвідомого.

У поведінці суб'єкта притаманне симультанне злиття як свідомого, так і несвідомого, вияв якого є складною процедурою. З урахуванням даного факту та функційних особливостей (символізації змісту) несвідомої сфери здійснювався підбір методик з використанням метафоричних прийомів. Це уможливило розкриття особливостей взаємозв'язків метафори з образом, символом і архетипом.

Структурно-семантичний аналіз емпіричного матеріалу передбачає виявлення системності в тексті стенограм комунікатів протагоніста та психолога. Семантичні одиниці позначаються цифрою та набувають значення внаслідок методологічних засад глибинної психології або з позиції вияву глибинно-семантичного формату метафоричності психіки респондента. Цей аналіз передбачає групування, класифікацію, порівняння та узагальнення семантики комунікатів, відповідно до методології глибинного пізнання.

У контексті дешифрування латентних змістів метафоризації розроблено критерії структурно-семантичного аналізу стенограм АСПП Т.С.Яценко та доповнені Л. В. Драголю і становлять:

- функційне навантаження природніх образів (живих і неживих об'єктів (предметів)) метафоричних репрезентантів психіки суб'єкта (незалежно від форми матеріалізації (ліпка чи малюнок));
- архетипність образно-символічного матеріалу; механізми символізації (згущення, зміщення, натяк, локалізація);
- специфіку вияву форм захисної системи: ситуативні чи базальні; особливості захисних механізмів – заміщення, проекція, перенесення, ідентифікація, інтроекція тощо; вияв едіпальних залежностей у таких закономірностях як: амбівалентність почуттів до первинних лібідних об'єктів, «вимушене повторення», «об'єктні

відношення», «хибне коло» холистичність психічного, підкореність та підпорядкування одним і тим законам духовних та матеріалізованих реальностей;

• виявлення інформаційних еквівалентів (смишлів) матеріалізованих, метафоричних самопрезентантів (репрезентантів) [2; 3].

Завдяки процесуальній діагностиці та діалогічній взаємодії з респондентом метафоричність образу згладжується, стушовується, нівелюється проективною ідентифікацією.

У психологічній практиці за методом АСПП метафора є допоміжним засобом у діагностико-корекційних прийомах [1; 3].

Отже, теоретико-методологічне розуміння метафори та її практичне використання у мотиваційно-глибинному пізнанні сприяє проникненню в сутність психічного. Тому застосування метафоричності у системі мотиваційно-глибинного пізнання психічного майбутнім психологом є важливим складником його професійної підготовки і передбачає його власну особистісну відкорегованість та володіння методологією психодинамічної теорії.

Список використаних джерел

1. Візуалізована репрезентація суб'єкта – передумова глибинного пізнання психіки / Т. С. Яценко, О. А. Біла, Л. Я. Галушко, Н. О. Іванова, О. В. Педченко, Ю. О. Сіденко. Психологія особистості. 2017. №1. С. 110- 119. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2017_1_17.

2. Розвиток теорії, методології та практики в психодинамічній парадигмі. [Development of the theory, methodology and practice in the psychodynamic paradigm]. / Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Педченко О. В. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. 2017. № 24 (6). С. 11 – 21.

3. Яценко Т. С., Драгола Л. В. Психодинамічний підхід до метафоричності пізнання психічного в його цілісності / Т. С. Яценко, Л. В. Драгола. Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім.. М. П. Драгоманова. К., 2012. С. 201 – 212.

Гаркавенко Зоя,
кандидатка психологічних наук,
президентка Академії
професійного розвитку

Шапошнікова Анна,
магістрка філософії,
завідувачка лабораторії соціальних
та освітніх технологій
Академії професійного розвитку
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ВІДДАЛЕНИХ НАСЛІДКІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Специфіка сучасної реальності зумовила появу нових напрямів психологічних досліджень у царині організації освітньої діяльності. В першу чергу, це стосується дистанційного режиму навчання, який став основним форматом як для середньої шкільної, так і професійної й вищої освіти.

Коло проблем, які виникли впродовж останніх двох років у сфері освіти, охоплює не тільки організаційно-методичні аспекти (перебудова навчальних планів, новітнє методичне забезпечення, створення відповідного онлайн-контенту, опанування цифрових сервісів задля забезпечення динаміки та підтримки пізнавальної мотивації учасників навчання), але й багато проблем психологічного, соціально-психологічного характеру. Визначенню діапазону цієї проблематики присвячено дане есе.

За результатами опитувань та аналізу даних вибірок різних груп (вибіркові опитування учнів, батьків, педагогів, дорослих учасників навчання впродовж 2019 – 2021 років), які проводились різними дослідницькими групами (в т.ч. завдяки соціальним мережам Viber, FB), можна засвідчити неоднозначне ставлення учасників до запровадження дистанційного формату. Більшість батьків та вчителів засвідчують фактичне зниження якості самого процесу навчання, навчальної мотивації, продуктивності та сталості його результатів.

Дослідження, яке проводиться фахівцями Академії професійного розвитку, охоплює проблеми декількох напрямів:

- адаптація учасників навчального процесу до умов онлайн-навчання (учнів, студентів, педагогів та викладачів);
- питання психолого-дидактичного характеру (врахування специфіки когнітивних та перцептивних процесів онлайн-навчання задля забезпечення ефективності навчальної діяльності);

- ефективність психолого-педагогічної взаємодії в онлайн-навчанні (якість та продуктивність зворотного зв'язку та організація навчальної взаємодії учнів, студентів, врахування фактору часу у динаміці навчального процесу).

Питання адаптації всіх учасників освітнього процесу до умов онлайн-навчання виявилось найбільш складним і складно розв'язуваним, оскільки необхідність переходу в дистанційний режим спричинила одразу декілька викликів, до яких ні технічно, ні психологічно виявились неготовими ні система освіти, ні педагогічна спільнота. Технічна та технологічна спроможність учнів, студентів, вчителів та викладачів виявилась не здатною до забезпечення якісного та широкомасштабного включення в процес всіх одночасно.

В організаційному аспекті включеності в процес, експерти виокремили три найбільш значущі прояви вище згаданої проблеми:

- умовність присутності та участі в навчанні, що обумовлені розташуванням, віртуальними межами, мірою «дотичності» між учнями/студентами і вчителем/викладачем. Вмикання/вимикання камери і мікрофону виявляється фактично єдиним інструментом свідчення участі/неучасті в процесі навчання. Така умовність не дає можливості вчителю/викладачу безпосередньо впливати на активність-зацікавленість учасників;

- віртуальний простір певною мірою впливає на можливості управління групою динамікою (керувати процесами взаємодії у навчальній групі, активністю учнів/студентів), зокрема, на початку онлайн сесій, на етапі створення мікро-груп для виконання творчих завдань в «окремих кабінетах» тощо;

- в онлайн процесі збільшується (в рази) навантаження на самого вчителя/викладача, що пов'язане з необхідністю «утримувати свою увагу» водночас на декількох каналах комунікації, які забезпечують організаційну цілісність процесу навчання: робота з камерою та безпосереднє управління навчальною діяльністю, робота з чатом, відстеження роботи учасників в окремих кабінетах, а також реагування на технічні проблеми чи інші ускладнення.

Питання психолого-дидактичного характеру розглядаються через призму опосередкованої цифровими інструментами комунікації між вчителем та учнями, що в свою чергу, потребує вивчення та подальшого врахування специфіки сприймання, осмислення і розуміння як значущих складових навчального пізнання.

Теоретичною основою здійсненого аналізу виступала теорія Л.С. Виготського, згідно якої, навчання веде за собою розвиток, а розвиток створює умови для подальшого навчання. Ці два взаємодоповнюючі процеси реалізовано у загальнодержавній та інших програмах навчання. Вітчизняна методика, як відомо, спирається на визначення та врахування рівня актуального розвитку дитини (рівень складності завдань, що дитина здатна вирішувати самостійно, без допомоги дорослого) та створення зони найближчого розвитку (рівень складності завдань, що дитина здатна вирішувати за допомогою дорослого). Можливість реалізації даних дидактичних принципів в онлайн режимі, поки що, не очевидна.

По-перше у зв'язку із складністю організації взаємодії для надання, відповідно зони найближчого розвитку, педагогічної допомоги, як при формулюванні учбових завдань, так і при їх реалізації.

По-друге, сам учитель стикнувся із межею власної компетентності та авторитетності для учнів. Рівень володіння вчителями цифровими навичками та електронними інструментами навчання, виявився недостатнім для успішної організації навчального процесу.

Знову повертаючись до ідей Л.С.Виготського, саме авторитет вчителя та його орієнтування на потреби дитини веде за собою розвиток. Вчитель, що не спроможний встановити власний авторитет у учнів апіорі, не здатен забезпечувати ефективність навчання та розвиток дітей.

На нашу думку, одним із негативних наслідків вимушеного переходу масової школи в дистанційний режим навчання буде відчутний в сфері психосоціального, а також інтелектуального розвитку.

Порушення сприймання реальності як такої, спричиненої опосередкуванням цифровими засобами, призводить до викривлення процесів інтеріоризації культурно-історичного взагалі та практичного досвіду учасника навчання. Одним із наслідків, на нашу думку, може стати затримка розвитку перцептивних процесів – процесів співвіднесення теоретичної інформації з чуттєвим досвідом. Обмеженість та збіднення емпіричного досвіду спілкування та пізнання світу взагалі, суттєво ускладняють завдання розвитку абстрактного та абстрактно-логічного мислення та інтелектуального потенціалу дитини взагалі.

Окреслення кола психолого-дидактичних проблем онлайн-навчання буде неповним, якщо не акцентувати увагу на проблемі забезпечення комунікацій в процесі навчального пізнання, спільної діяльності учнів. В структурі комунікативного акту особливе місце посідає «зворотній зв'язок», який забезпечує повноцінність, завершеність комунікативної дії. Дистанційне навчання, з його динамікою, технічними складнощами, фактично створило ситуацію «відсутності процесу зворотного зв'язку». Процес осмислення, розуміння, відтворення почутого, зрозумілого поступово перетворився на факт фіксації «почув/не почув». В комплексі із відсутністю перцептивних дій, пов'язаних із предметом пізнання (обговорення, аналіз уточнення, дотик) така деформація навчальної комунікації спричиняє поверхневі результати, запам'ятовується не зміст діяльності, а її форма.

Питання віддалених наслідків дистанційного навчання потребує детальних та глибоких досліджень наряду із розробленням методичного, психолого-дидактичного інструментарію для педагогів.

Гейко Євгенія Вікторівна,
докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри психології
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Цілісне пізнання людини є актуальною тенденцією сучасної психологічної науки та науки в цілому. Найсуттєвіші аспекти цілісного пізнання людини полягають у гетерогенності буття, безперервності психічного, поліфункціональності та поліструктурності, системному характері свідомості та її здатності до саморегуляції, активність людини як суб'єкту, її змінювання, розвиток та саморозвиток.

У давньогрецькій філософії цілісність уособлювалась у співвідношенні єдиного й розмаїтого (Платон, Аристотель). Елементи холізму виявляються у античних філософів мілетців, неоплатоніків, у Новий час – у філософії Б. Спінози, Г. Лейбніца. Новітній час – праці екзистенціалістів, персоналістів, постмодерністів. Меризм – напрямок, в якому ціле є сумою елементів (Т. Гоббс, Ж. Ламетрі, Ф. Бекон, К. Гельвецій, П. Гольбах, Д. Дідро, З. Фрейд, К. Лоренц, Ж. Піаже, М. Мерло-Понті). Головним принципом раціоналістичної діалектики є те, що частки не можуть існувати без цілого, а ціле без часток. Згідно з антиномізмом, людина, як складний об'єкт, діалектично суперечлива єдність родового (загального) й індивідуального, сущого і необхідного, біологічного і соціального, детермінованості і свободи, кінцевості і безкінечності (Г. Гегель, Ф. В. Шеллінг, Ф. Енгельс та ін.).

Проблема цілісності як суттєвої характеристики людського буття і місця людини у світі постає у різні історичні епохи у розмаїтті форм: як своєрідний мікрокосм розглядається частиною макрокосму (Аристотель, Демокрит, Платон, Сократ, Сенека та ін.); уподібненість Божественному (Аврелій Августин, Філон Александрійський, Фома Аквінський та ін.); цілісність як уособлення земного і небесного в індивіді наділеного свободою волі (Н. Макіавеллі, М. Монтень, Є. Роттердамський та ін.); цілісність людини у раціоналістичному або натуралістичному вимірі (Г. Гегель, Р. Декарт, Г. Лейбніц, І. Кант та ін.), особистісний аспект й цілісність буття індивіда постає у роботах М. Бердяєва, М. Бубера, А. Камю, С. Кьєркегора, Ж.-П. Сартра, М. Гайдеггера, Л. Шестова, К. Ясперса.

Передусім, слід відзначити упрозорення цілісності у антропологічних учіннях – у містичній антропології: концепція “істинної людини” Г. Сковороди, пізнання вкоріненої у кожній особі такої істинної людини відбувається за умов пізнання через віру й у містичному злитті з Богом.

Окрім цього, варто акцентувати вагу на особливостях *цілісно-особистісного підходу*, що увиразнює психічне в межах категорії особистість й дозволяє розкрити

специфіку цілісності особистості. Передумовою цілісного підходу є комплексні дослідження Б. Ананьєва, інтегральні дослідження індивідуальності В. Мерліна; теоретичні розробки цілісного підходу до особистості здійснювали С. Рубінштейн, Л. Анциферова, К. Абульханова-Славська. Спроба реалізації цілісного підходу до особистості вбачається у концепціях представників гуманістичної психології, особливо екзистенційної: впливи на особистість методами психотренінгу задля самоактуалізації особистості (А. Маслоу), становлення “добре функціонуючої особистості” (К. Роджерс), пошуку людиною смислу власного життя (В. Франкл).

Суттєві властивості індивіда, що розкривають цілісність особистості: потенційна універсальність (усязагальність), що забезпечує можливість засвоєння різного змісту, форм, способів життя у розмаїтті цього змісту, що змінюється історично, онтогенетично, етнографічно (П. Флоренський, А. Арсеньєв); потенційна безкінечність людини (С. Рубінштейн), що сприяє в процесі засвоєння і функціонування виходити за межі засвоєного, в тому числі й межі власного “Я” з метою створення нового, процесу творення; здатність до трансцендування як головна властивість особистості (В. Петровський); особливий взаємозв'язок з іншими людьми, що характеризує здатність до ототожнення із іншими і відокремлення себе, власного “Я” – уособлення із іншими і власне своїм (К.Маркс); ідентифікація і уособлення як єдиний механізм, що визначає розвиток, буття особистості (В. Мухіна); “ідеальне буття” або здатність до ототожнення і уособлення, здатність бути собою й іншим (А. Петровський, Є. Ільєнков).

Особливої уваги набуває тема цілісності у окремих психологічних теоріях. Так, в гештальт-теорії відбувається абсолютизування поняття цілісності, уявлення про природу цілого (М. Вертгаймер, В. Келер, Ф. Перлз, Ф. М. Смутс); у психоаналізі розгортається «відчуження» як процес і результат відокремлення суб'єкта від первинної цілісності й уособлення – створення власної автономії; у біхевіоризмі розглядається зв'язок «стимул-реакція» як складне утворення, що має власну структуру, спроба вирішити проблему взаємовідношення частки і цілого (Е. Толмен); у соціальній і культурній антропології: еволюціонізм упрозорує етнографічну спільнота як цілісність, дифузійнізм надає об'єктивного значення дифузії окремих культурних рис або елементарних структур, функціоналізм визначає цілісність як сукупність окремих елементів, культура як єдність усіх її елементів; у конструктивізмі цілісність постає як інтегративна єдність; втім поняття цілісності у гуманістичній психології розкривається як висхідна основа буття людини.

I. Системно-діяльнісний. У сфері уваги цього напрямку, представленого роботами Г. Батищева, Л. Буевой, О. Брушлинського, В. Давидова, М. Злобіна, М. Кагана, І. Касавина, В. Келле, А. Петровського, В. Сагатовського, перебувають найважливіші проблеми формування особистості з погляду принципу діяльності.

II. Структурно-функціональний. Цей напрямок у плані дослідження цілісності особистості є в цей час найбільш складним, тому що пов'язаний з виділенням і обґрунтуванням структурних компонентів особистості. Найбільше результативно

структурно-функціональний підхід розробляється в працях Е. Ануфрієва, С. Батеніна, М. Дьоміна, І. Кон, Л. Когана, С. Ковальова, Ф. Мінюшева, К. Платонова, Г. Смирнова, В. Сержантова, О. Целікової і ін.

III. Соціально-психологічний. У рамках цього підходу особистість розглядається з погляду неповторності її індивідуальних психологічних якостей, у своїй сукупності утворюючих цілісну психологічну характеристику особистості. Серед науковців, що досліджують проблему психологічної цілісності особистості, Б. Ананьєв, О. Асмолов, Г. Балл, Б. Ломов, О. Ковальов, і ін.

IV. У соціологічному підході акцентується увага на дослідженні цілісності особистості, виходячи з її статусних і рольових характеристик, особистість «увійшла» в певні соціальні спільності з їх специфічними інтересами, потребами, перевагами й т.п.

V. В окрему групу досліджень, присвячених вивченню тих або інших сторін особистості і її цілісності, можна віднести такі синтезуючі концепції людини як філософсько-біологічну антропологію А. Гелена, культурно-філософську антропологію М. Ландмана, Е. Ротхакера філософсько релігійну антропологію Ф. Гаммера, Г. Генгстенберга, а також різні напрямки суб'єктивістської антропології - екзистенціалізму: М. Гайдеггера, А. Камю, М. Марселя, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса; персоналістичне вчення про людину – Е. Муньє; психоаналітичну антропологію А. Адлера, К. Горні, В. Райха, З. Фрейда, Е. Фромма, К.-Г. Юнга й інших.

Цілісність визначається сукупністю зв'язків внутрішніх елементів системи й зовнішніх відношень, зв'язків і взаємодій. Внутрішні й зовнішні зв'язки цілісної системи певним чином відповідають один одному, гармонізовані. Упродовж становлення і існування цілісності постійно виникає певне неспівпадіння зовнішніх й внутрішніх зв'язків системи. Тому цілісність системи є результатом її попереднього розвитку, а також здатність зберегти такий стан у процесі постійного руху, змін і розвитку.

Отже, вірним є положення, що цілісність як система виступає у єдності власних часток. Елементи як частини цілого функціонують, здійснюють взаємовплив один на одне, тобто розвиваючи через функцію власне себе, іншу частину або інший елемент й разом з тим цілісну систему та її функції. Таким чином, за результатом психологічного аналізу наукових студій можна зазначити, що цілісність є фундаментальною властивістю складних утворень (систем), властивості й потреби цілого виступають як важливі детермінанти розвитку, а розвиток саме властивості цілісності є критерієм розвитку.

*Ігумнова О.Б.,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна*

РОЗВИТОК ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Відчуття непередбачуваності майбутнього, зростання загальної тривожності, численні страхи породжується різноманітними життєвими ситуаціями: як звичайними та повсякденними, так і непередбачуваними, незворотними, невідконтрольними, загальний зміст яких об'єднує поняття складних життєвих обставин, ситуацій.

Поняття «складна життєва ситуація» є видом соціально-психологічної ситуації, яка має об'єктивно підвищені вимоги до адаптаційних потенціалів людини, призводить до порушення працездатності, сформованих відносин, породжує негативні емоції, внутрішній дискомфорт та за певних умов може здійснювати деструктивний вплив на розвиток особистості. Поняття складна життєва ситуація є об'єднуючою категорією таких понять як стрес, фрустрація, конфлікт та криза. Перебування у складних життєвих ситуаціях супроводжується переживанням загрози щодо реалізації важливих цінностей і потреб, новизною, складністю і невизначеністю нових обставин, а недостатність особистісних та зовнішніх ресурсів спричиняю актуалізацією негативних емоційних станів особистості та необхідністю у її подоланні.

Опанувальна поведінка складних життєвих обставин реалізується за допомогою обраних стратегій опанування на основі особистісних копінг-ресурсів, що дає можливість прогнозувати рівень психічного та фізичного здоров'я особистості. Копінг-ресурси є відносно стабільними характеристиками особистості і середовища, що сприяють використанню копінг-стратегій. Копінг-стратегії як засіб управління стресом та як актуальні відповіді особистості на загрозу, об'єднуються у три базові стилі опанувальної поведінки: проблемно-орієнтований стиль спрямований на активне вирішення проблемної ситуації; емоційно-орієнтований стиль спрямований на управління емоційним стресом, стиль уникнення проявляється у вигляді відходу від проблеми.

Психологічна робота в складних життєвих ситуаціях полягає у розвитку конструктивних форм опанувальної поведінки, залученні копінг-ресурсів особистості та середовища. Використання особистістю активних, проблемно-орієнтованих поведінкових стратегій подолання сприяє вирішенню складних ситуацій, збереженню особистісних ресурсів та поліпшенню самопочуття.

Завданнями опанувальної поведінки в складних життєвих ситуаціях є: адекватна поведінка, зумовлена станом справ, що склалася в конкретній ситуації; раціональність (доцільність) тих або інших дій; інтелектуальна активність, щоб адекватно оцінити ситуацію і визначити як поводитись; пошук методів виходу зі ситуації, якщо вона складається проблемно.

Розвиток конструктивного копінг-процесу полягає у орієнтації в проблемі, підключенні когнітивного і мотиваційного компонентів для загального ознайомлення з ситуацією; визначенні та формулювання проблеми, та ідентифікації специфічних цілей; розробці численних можливих варіантів вирішення проблеми; вибору оптимального варіанту вирішення проблеми; виконанні рішення з подальшою перевіркою, підтвердженні його ефективності.

Опанувальні навички особистості проявляються у здатності усвідомлювати та приймати себе таким, яким є; психічній рівновазі; можливості адаптуватися до мінливості зовнішніх умов; умінні керувати власною поведінкою в межах культурного середовища, підпорядковуватись соціальним нормам без патологічних наслідків.

Ознаками опанування складними ситуаціями в житті є: самооцінка себе як цілісності, адекватна оцінка свого емоційного стану та ситуації; готовність до активності; навички саморегуляції та опанування поведінкою в межах соціальних норм; вміння адаптуватися до нових умов життя; здатність формувати нові, ефективні когнітивні й поведінкові патерни.

Основними напрямками психокорекційної роботи з клієнтами, що опинились у складній життєвій ситуації, є зміна ставлення до себе, свого здоров'я та світосприйняття; навчання прийомам самоуправління; оволодіння самоконтролю емоційних станів; удосконалення засобів міжособистісного спілкування, підвищення стресостійкості у важких ситуаціях та формування прийомів саморегуляції.

*Калашникова Людмила Володимирівна,
старша викладачка кафедри
практичної психології
Центральноукраїнського державного
Педагогічного Університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблеми суїцидальної поведінки та її профілактики на різних етапах онтогенетичного розвитку особистості пояснюється зростанням кількості актів самогубства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі щороку помирає від самогубства близько 1 млн. людей. У зоні ризику знаходяться підлітки та юнаки віком від 15 до 24 років (пік молодості) та люди похилого віку віком від 60 до 70 років (пік інволюції).

Викладення основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що суїцидальна поведінка досліджується не тільки в психології, але й в медицині, філософії, соціології, юриспруденції та інших наук.

Термін «суїцид» (від лат. «sui» («себе») та «caedere» («вбивати»)) вперше запроваджено Т. Брауном. Як науковий феномен суїцид було описано Е. Дюркгеймом, який під самогубством розумів будь-який випадок смерті, який безпосередньо чи опосередковано виступає результатом конструктивного чи деструктивного вчинку, здійсненого самим суїцидентом, який знав про наслідки власних дій [1].

Узагальнюючи уявлення науковців, можна констатувати, що найчастіше під суїцидом розуміють усвідомлене, цілеспрямоване позбавлення себе життя, крайню форму аутодеструктивної поведінки. Суїцидальна ж поведінка трактується як усвідомлені дії, що мотивовані думками позбавити себе життя. У структурі такої поведінки виділяють власне суїцидальні дії – суїцидальні спроби і завершений суїцид та суїцидальні прояви – антивітальні переживання, суїцидальні думки, наміри та задуми [3, с.153].

Історичний огляд проблеми дослідження суїцидальної поведінки дозволяє обмежити наступні підходи до розуміння сутності цього наукового феномену: психопатологічний, психологічний, екзистенційно-гуманістичний, соціологічний та соціально-психологічний. Представники першого підходу (В. Бехтерев, І. Сікорський та інші) вважають, що така поведінка властива душевно хворим людям. З огляду психологічного підходу в основі суїцидальної поведінки лежать психологічні чинники. В першу чергу йдеться про інстинкт смерті, що може виявлятися у формі агресії як

проти навколишніх, так і проти себе (З. Фройд), прояв комплексів садизму та мазохізму (К. Меннінгер), захисну реакцію у формі помсти самому собі чи іншим (А. Адлер), неусвідомлене прагнення людини до духовного переродження (К. Юнг). З огляду екзистенційно-гуманістичного підходу, що розвивається в межах філософії, в ролі основних причин суїцидальної поведінки розглядаються існування «екзистенційного вакууму»-втрата сенсу життя (В. Франкл) та бажання покарати себе у випадку, коли суб'єкт відчуває на собі, стримувальне культурою, бажання вбити іншу людину (С. Штекел). У межах соціологічного підходу суїцидальна поведінка найчастіше детермінується соціальними умовами, в ролі яких виступає характер стосунків у релігійних, сімейних, політичних, національних та інших групах (Е. Дюркгейм, В.Н. Кудрявцева, І.Б. Орлова та інші).

Найбільш ґрунтовно пояснюється детермінація суїцидальної поведінки в межах соціально-психологічного підходу, представники якого наголошують на дієвості соціально-психологічних та індивідуальних чинників. До складу перших відносять страх перед засудженням, провиною, включення особистості до конфліктної ситуації, стан фрустрації, душевний біль, певний тип акцентуації характеру та інші. Серед індивідуальних психологічних особливостей, що здатні підштовхнути дитину до здійснення суїциду науковці найчастіше виділяють: інфантилізм, підвищену чутливість, імпульсивність, невпевненість у собі, несформованість системи цінностей, нездатність адекватно реагувати на міжособистісні конфлікти, вразливість, збудливість, схильність до депресивних станів, неадекватну самооцінку (А. Амбрумова, О. Гончаренко, А. Лічко, І. Мельникова, Н. Шавровська, Е. Штейдман та інші).

А.Г. Амбрумова, В.Т. Кондрашенко, Л.І. Шестопалова, І.І. Цушко та інші науковці, досліджуючи питання про причини дитячого суїциду, вказували, що в ролі останніх найчастіше виступають: відчуття самотності, відчуженості, незрозуміння, тиск, приниження, глузування, жорстокість, покарання з боку референтних навколишніх; міжособистісні конфлікти з однолітками, батьками, вчителями; нерозділене кохання, ревності, небажана вагітність; бажання привернути до себе увагу, викликати жаль та співчуття; бажання відійти від проблем; почуття провини, сорому, образи, незадоволеність собою; наслідування «героїв» небезпечних ігор з Інтернету, кінофільмів і книжок.

Безсумнівно, причин, що здатні підштовхнути дитину до прояву суїцидальних тенденцій набагато більше, однак всі вони призводять до емоційного розладу дитини та виникнення стану депресії. Психологічний сенс суїциду найчастіше полягає в реакції дитини на афект, зняття емоційної напруги, виходу з ситуації, в якій вона опинилася поза власної волі.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що останнім часом науковців цікавить проблема профілактики суїцидальної поведінки серед дітей та учнівської молоді. Зокрема, А.С. Лобанова, Л.В. Калашникова [3], В.Т. Кондрашенко [2] та І.І. Цушко [4] виділяють первинну та вторинну профілактику суїцидальної поведінки дітей.

На думку вчених, первинна профілактика передбачає усунення ймовірних соціальних чинників, що здатні спровокувати дитину до здійснення суїцидальної поведінки.

Йдеться про створення в навчальному закладі безпечного простору для розвитку кожної дитини; забезпечення прав дитини; створення системи комфортних, толерантних та діалогічних стосунків між учасниками освітнього процесу.

Вторинна профілактика включає цілеспрямовану роботу психолога щодо обмеження кола дітей, які входять до груп ризику та організацію психологічного супроводу таких дітей, їх батьків з метою попередження актів самогубства. Основними заходами на цьому етапі профілактичної роботи мають виступати просвітницька, діагностична та корекційна діяльність психолога.

Просвітницька діяльність може реалізовуватися у формі виступів на педагогічних радах, батьківських зборах, класних годинах, проведення круглих столів, створення інформаційних куточків, де пропонується інформація про телефони довіри, спеціалізовані лікарні, психологічні центри та фахівців, які можуть допомогти дитині в кризовій ситуації.

Метою діагностичної роботи виступає виявлення дітей, які потребують негайної допомоги та захисту. Під час організації корекційної діяльності психолог має залучати дітей, які входять до групи ризику, до індивідуального консультування та проведення соціально-психологічних тренінгів.

Основними завданнями, які стоять перед психологом на цьому етапі є:

- 1) вислухати, зменшити стресовий стан та взяти на себе відповідальність відмовити потенційного самогубця від здійснення акту суїциду;
- 2) організація постійного контакту з дитиною;
- 3) інформування батьків та інших фахівців, які можуть допомогти дитині в кризовій ситуації;
- 4) налагодження взаємодії з класним керівником та вчителями, мета якої полягає в створенні безпечної ситуації розвитку дитини;
- 5) здійснення спроби знайти конструктивний шлях вирішення проблеми;
- 6) акцентування уваги дитини на існування позитивної перспективи.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал, можна стверджувати, що суїцидальна поведінка вивчається з огляду психопатологічного, психологічного, екзистенційно-гуманістичного, соціологічного та соціально-психологічного підходів.

Найчастіше таку поведінку розглядають як інтегральну систему власне суїцидальних дій та суїцидальних проявів, що формуються під впливом багатьох чинників.

Профілактика дитячого суїциду включає два етапи: первинну та вторинну профілактики. Якщо на першому етапі відбувається усунення ймовірних соціальних чинників суїцидальної поведінки, то на другому психолог має здійснювати психологічний супровід дітей групи ризику та їх батьків.

Список використаних джерел

1. Дюркгейм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження /Пер. з фр. Л. Кононович. Київ: Основи, 1998. 519 с.
2. Кондрашенко В. Т. Девиантне поведіння у подростокв: соціально-психологічне і психіатричне аспекти. Минск: Беларусь, 1988. 207 с.
3. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій: Навчальний посібник. Київ: Каравела, 2012. 368 с.
4. Цушко І. І. Профілактика суїцидальної поведінки серед дітей та учнівської молоді // Практична психологія та соціальна робота. 2001. №7. С.46-47.

УДК 159.9.016.12-616.89-02-084-159.9.015.7-616.89-02-085-159.9.019.2

Коваль Ірина Андріївна,
докторка психологічних наук, доцентка,
професорка кафедри медичної психології,
психосоматичної медицини та психотерапії
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний комплексний підхід до лікування хворої людини повинен поєднувати три основні види терапевтичної діяльності: біологічний, психологічний та соціальний. Зважаючи на взаємовплив психіки та тіла, зрозуміло, що кожна хвороба дезорганізує психічну рівновагу та обмежує соціальне функціонування особистості.

Загальна теорія медицини нерозривно пов'язана із загальними психологічними концепціями оскільки медицині і психології притаманні спільні методологічні принципи. Об'єднують їх і спільні проблеми, що виходять за межі суто медичної проблематики – це співвідношення біологічного і соціального у діяльності людини, зв'язок між психікою і діяльністю мозку, психосоматичні і соматопсихічні кореляції, проблеми норми і патології, співвідношення між свідомістю і неусвідомлюваними формами психічної діяльності тощо.

Тому медична психологія належить до міждисциплінарної, межової галузі досліджень і може призвести до перегляду підходів у медицині, зважаючи на онтологічну реконструкцію і уявлення про людину як тілесно-духовний суб'єкт, котрий на думку І. Канта «починає низку подій із самого себе».

Подія, з якої медицині лід почати перегляд і оновлення «з-себе» висловив відомий український психолог В.А. Роменець, закликаючи до відновлення гармонії матеріального та ідеального світів людини: «Може йтися про взаємне творче доповнення матеріального й ідеального, що й повинно визначити той принцип, котрий вказуватиме на своєрідність зв'язку цих двох основоположних аспектів, чи рівнів, людського життя як індивідуального, так і соціального. Саме таке творче доповнення і забезпечить повноту людського існування без жодних обмежень в проявах життєдіяльності, адже кожен з них є невід'ємним атрибутом людського існування» [4; 33-34].

Оскільки об'єктом діяльності і предметом дослідження медицини є людина, вирішення більшості проблем, що виникають в медичній теорії і практиці передбачає використання даних усього комплексу наук про людину і особливо психології, яка посідає серед них чільне місце.

Медичні і психологічні науки творять закономірну сферу взаємодії, породжуючи широке коло медико-психологічних проблем. Навіть основне положення медицини про те, що лікар повинен лікувати не хворобу, а хворого, вимагає знання не тільки анатоμο-фізіологічних і біохімічних особливостей організму людини, а й глибоких знань її психіки. До такої єдності медичного і психологічного підходів у своїй діяльності прагнули найвідоміші медики (В.М. Бехтерев, З. Фрейд).

Сучасний лікар повинен вміти всебічно обстежувати не лише організм, а й особистість пацієнта. Це уміння ґрунтується на медико-психологічному досвіді клініцистів і на знанні психологічних теорій, а не лише на знанні соматичних аспектів.

Лікар кожної спеціальності повинен знати особливості особистості пацієнтів і враховувати та використовувати їх у процесі лікування, тобто лікувати особистість, а не організм.

Список використаних джерел

1. Бехтерев В.М. Внушение и воспитание. – Петроград. изд-во «Время», 1923.
2. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. М.: Изд-во МГУ, 1982. – 128 с.
3. Мясищев В.Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека // Психологическая наука в СССР. – М., 1960. – С. 110-125.
4. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1995. – 614 с.
5. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. – СПб.: Алетейя, 1998. – 251 с.

*Kovalchuk Alesia Andriivna,
graduate student of the Department
of General Psychology
Taras Shevchenko
National University,
Kyiv, Ukraine*

**ADAPTIBILITY AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL
ESTABLISHMENT OF FOREIGN STUDENTS
IN UKRAINIAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

The professional formation of foreign students in the Ukrainian educational environment causes an increase in interest in the identified problem and forms a request for research on adaptive opportunities and processes that contribute to their adaptation to the educational environment of higher education institutions and students from other countries of the world, and professional development of competitive professionals, which are able to carry out the professional functions and duties, all the best potentials, qualities embedded in the person.

Adaptation can be seen as a process [2] and adaptability, which is the most stable condition of the organism in the new conditions (the result of the adaptation process) [3]. In addition, a foreign student undergoes social, psychological, physiological, biosocial, socio-cultural and other types of adaptation, depending on national and regional characteristics, and in the aggregate make up a single process.

Stages of adaptation are entering the student environment, mastering the basic norms of the international team, developing their own style of behavior, forming a positive attitude to the future profession, overcoming the «language barrier», strengthening the sense of academic equality [4].

Unlike adaptation, adaptability is seen as a property, an ability that results from a stable mental adaptation and determines the norm, health, «the set of properties and characteristics necessary for the sustainable existence of a person in a particular environment» [1, c.78-93]; adaptation to all the diversity of life in all conditions. It is also important to differentiate an adaptation as a process and adaptability as a result of this process.

Adaptability of the foreign student will be promoted by productivity and mental equilibrium, since the adaptation possibilities of the higher education applicant are stable resistant characteristics of the individual-typological and personal level of human individuality and provide the ability to successfully adapt to the various requirements of vital activity, psychological plan, directing behavior, qualitative and creative realization of the future professional activity of the foreign student's personality, his desire for self-education and self-organization, self-development and self-affirmation, self-realization and self-actualization as a professional. It is also worth noting that adaptability is a stable property of

a foreign student and characterizes his/her ability to internal (intra-personal) and external (behavioral) transformations, restructuring aimed at maintaining or restoring equilibrium relationships of the individual with micro- and macro-social characteristics in changes.

Thus, adaptability is a multilevel holistic formation, which includes the ability to consciously regulate the adaptive processes, volitional regulation of behavior and activity of the individual on the path to professional development, the tendency to choose a certain social environment to which the individual adapts, to choose the certain strategies of adaptation in typical social situations and is important for the individual's adapting to life-long activity, longevity, and professional reliability.

References

1. Agadzhanian N. A. (1989). Adaptation and reserves of the body. Moscow [in Russian].
2. Berezovin N. A. (2001). Adaptation of students to the university of life: psychological and pedagogical aspects. Selected Sciences work BSU, p. 11–25. Minsk. [in Belaruss].
3. Kondratova N. O. (1999). Problems of adaptation of university students: content, forms, psychological specificity. Psychology. No. 2, 189–196. [in Ukrainian].
4. Osipenko A. A. (2014). Features of the adaptation process among foreign students in the application of correcting-development program. Psychiatry, neurology and medical psychology. T.1, № 2 (2), 76-81. [in Ukrainian].

Комар Таїсія Василівна,
докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

Бондаренко В.О.,
здобувач рівня вищої освіти
доктора філософії з психології
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА ТА МЕХАНІЗМ УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Роль відповідальності як стійкої особистісної риси особливо посилюється у секторі небезпеки. Для того, щоб вийти з військово-політичної та економічної криз в нашій країні, потрібно брати відповідальність за якісне виконання обов'язків, дій, вчинків, не мати страху перед відповідальністю, завдяки інтернальному контролю вирішувати вкрай важливі завдання на робочому місці і пам'ятати, що все залежить від кожного із нас.

Проблеми концептуалізації дослідження професійної відповідальності особистості породжують суперечності в осмисленні феномену професійної відповідальності особистості, а саме: між апробованими, колективно-схваленими нормами організації та відповідальними діями її членів; між загальновизнаними управлінськими цінностями і ще не визнаними власними здобутками у відповідній професії; між зовнішньою суспільною оцінкою колективної відповідальності (зовнішні чинники) і власною самооцінкою (внутрішні чинники) індивідуальної професійної відповідальності; між зростаючою потребою в підвищенні рівня психологічної готовності фахівців до професії та їхньою професійною компетентністю.

Нами розглядаються особливості відповідальності особистості щодо питання структури, сутності психологічних детермінант (зовнішніх і внутрішніх), типів та її рівнів, зокрема:

– відповідальність особистості як стійку якість, до структури якої входять: зовнішньо-об'єктивне ставлення й суб'єктивне переживання в широкому діапазоні напруженості від гармонійних до конфліктних станів. Переживання напруженості та її регуляція визначає здатність керівника до продуктивної професійної діяльності;

– відповідальність як наслідок зовнішньої та внутрішньої детермінації: зовнішню детермінацію складають фактори: інстанція відповідальності, об'єкт, суб'єкт, часова складова, та внутрішню: «когнітивний», «поведінково-результативний» та

«емоційний» з переважанням «когнітивного компоненту»;

– відповідальність особистості як форма регуляції поведінки працівника, інтегральну властивість, обсяг і якість стратегічного самоконтролю і самоорганізації праці, вона має адресата власної та групової відповідальності за соціальними нормами діяльності;

– відповідальність як ставлення особистості до наслідків роботи, які диференціюються на безпечні і небезпечні, суттєво відрізняються між собою функціонально і за індикаторами психологічних складових.

– відповідальність як прояви рівня ризику та небезпеки на робочому місці: чим вищий рівень ризику до професії, тим нижчий рівень страху перед відповідальністю працівника.

Тому ми акцентуємо роль відповідальності, що є результатом розвитку свідомої здатності узгоджувати взаємодію зовнішніх умов та вимог до особистості з її власними творчими потребами. Відповідальність уможлиблює цілісну реалізацію творчого потенціалу особистості на континуумі «безпечність – продуктивність».

Безпечність індивідуальної творчої діяльності особистості ґрунтована на дезактуалізації потенційної деструктивності психіки, орієнтації на життєстверджувальні цінності, на збереження та захист себе і природного простору.

Продуктивність реалізації індивідуального творчого потенціалу особистості є основою прогресивного еволюційного розвитку людства, планети, космосу.

Відповідальність виявляється в здатності до прогнозування і осмисленого здійснення життєдіяльності особистості, на основі використання власних ресурсів. Відповідальність узгоджує вирішення суспільно важливих завдань із особистісною автономією на основі віри у власний внутрішній прогрес, автентичністю, динамікою індивідуальних інтересів, здібностей, потреб. Вона стає особистісно зрілим принципом саморегуляції процесу розвитку й реалізації творчого потенціалу.

*Кулешова Олена Віталіївна,
доцентка кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується необхідністю в зміні стійких стереотипів, що були раніше, сформованих соціальних установок, які викликають відчуття невизначеності та нестійкості оточуючого світу, що, в свою чергу, супроводжується тривожністю та негативними емоційними переживаннями. Відчуття незахищеності, неможливості реалізувати свій потенціал виникає як результат негативного досвіду та відчуття неспроможності керувати подіями життя і викликає появу комплексу негативних установок на оточуючий світ і себе в ньому.

Якщо людина з будь-якої причини тривалий час не може знайти способи вирішення складної ситуації або вона має для неї виняткове значення, а життєві обставини не змінюються в бажаний бік, стан людини стає настільки несприятливим, що можуть з'явитися порушення функціонування психіки, а також різні особистісні розлади, депресивні й астеничні стани, екзистенціальна фрустрація, тривожність, невроз.

В цілому негативні наслідки відсутності можливості вплинути на ситуацію призводять до зниження стійкості людини. Опинившись в ситуації ризику, вибору, втрати, конфлікту, соціальної депривації, людина часто відчуває свою нездатність впоратися з такою ситуацією або долає її з негативними наслідками для психічного та соматичного здоров'я, для сформованих міжособистісних відносин або подальшого особистісного розвитку. Це відбувається внаслідок того, що в стані стресу людина не може повноцінно аналізувати всю ситуацію та свої ресурси, але вдається до стереотипних рішень подібних ситуацій, які можуть бути неефективними за певних обставин.

Саме тому, останнім часом увагу дослідників привертають проблеми підвищення стійкості людини до чинників, що заважають самореалізації та розвитку особистості, до психотравмуючих подій в різних сферах життя, оскільки психологічна стійкість є основою засвоєння нового досвіду, задоволення потреби в особистісному зростанні та реалізації свого потенціалу

Людина реагує на ситуацію та поводить себе відповідно до того, як вона її сприймає й інтерпретує. Тому стресостійкість залежить від здатності людини адекватно та тонко сприймати ситуацію, не зважаючи на стрес і переживання труднощів.

Стресостійкість – це здатність підтримувати досить високий рівень настрою, протистояти труднощам, зберігати та підтримувати віру в себе в ситуаціях фрустрації. Стійкість виявляється в здатності адаптуватися і розвиватися.

Стресостійкість можна розглядати як складну характеристику особистості, синтез окремих якостей і здібностей. Фактори, що впливають на психологічну стійкість до перешкод самореалізації, можуть бути двох видів: особистісні та середовищні. Серед особистісних факторів виділяють: ставлення людини до себе як особистості та суб'єкта активності; оптимістичне, активне ставлення до життєвої ситуації в цілому; впевненість в своїх силах, узгоджена, несуперечлива Я-концепція. Ознакою особистісної зрілості є здатність приймати рішення і відповідати за їх наслідки, іншими словами це міра відповідальності, яку людина готова прийняти за свої вчинки і своє життя в цілому.

В емоційній сфері важливим для формування стресостійкості є: досить висока та адекватна самооцінка; відчуття успішності та руху до самореалізації; переживання почуття згуртованості, єдності, емоційне насичення від міжособистісної взаємодії.

Перераховані вище фактори впливають на загальний рівень стресостійкості людини, оскільки створюють позитивний емоційний фон, який визначає сприятливі умови функціонування психіки. При цьому, як відзначають дослідники, більш важливим є не інтенсивність позитивних переживань, а їх тривалість і стабільність.

Крім того, до факторів, які впливають на формування стресостійкості, належать особливості інтерпретації труднощів і ставлення до них. Вважається, що пізнавальне ставлення до складної ситуації значною мірою сприяє її подоланню.

До позитивних факторів також зараховують оптимізм, який відображається в оцінці людиною своїх успіхів і поразок; активне та діяльне ставлення до життя; філософське сприйняття труднощів. Ці фактори визначають сприятливий психічний та психологічний стан, необхідний для ефективної реалізації діяльності та особистісного розвитку в цілому.

Позитивним фактором стресостійкості вважається спрямованість людини на самопізнання та саморозвиток, яка виявляється в готовності підвищувати свою психологічну компетентність, самовдосконалюватися, навчатися прийомам саморегуляції.

Досить високий рівень розвитку стресостійкості виражається в адекватності, диференційованості та усвідомленості поведінкових реакцій, вчинків, вербальних проявів тощо. Можна сказати, що найбільш складні стилі саморегуляції і способи підтримки стресостійкості виникають як завершальний етап формування зрілої особистості.

Мамчур Ірина Вікторівна,
кандидатка психологічних наук,
старша викладачка
кафедри практичної психології
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

ІГРОВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ САМОПІЗНАННЯ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Характеризуючи роль ігрової взаємодії на кожному історичному етапі розвитку людства, спостерігається певний відбиток, характерний тій чи іншій епосі. Вважаємо за необхідне розглянути значення ігрової взаємодії у самопізнанні підростаючого покоління.

І. Бех [1], вказуючи на важливу роль самопізнання особистості, ототожнює його з процесом розвитку та ставленням до себе: «Ставлення людини до самої себе – це, так би мовити, «вторинне ставлення, осмислене ставлення до власних осмислених утворень (ставлень), тобто до особистісних власностей. Це – процес розвитку самосвідомості особистості, адже, щоб ставитись до чогось у собі, треба, принаймні, його мати... продовження, створення. Я визначає соціальну та індивідуальну цінність життя кожної людини» [1, с.213].

Отже, вітчизняний вчений також чітко не зазначає місце самопізнання у структурі самосвідомості, але класифікує самосвідомість на морально-духовну та об'єктивну. Структурними компонентами морально-духовної самосвідомості є: «Я-образ», який включає в себе систему ціннісних орієнтацій; Я-концепція, самопізнання. Об'єктивна ж самосвідомість передбачає звернення уваги людини на саму себе.

Ми поділяємо точку зору І.Беха про те, що проблемі самосвідомості, усвідомленню себе як особистості, почуттям «Я» приділяється мало уваги.

Сучасна пошукова ситуація у проблематиці образу «Я» не позначається суттєвими науковими досягненнями. Свідомо чи несамохіть склалася стійка позиція постулювати наявність у суб'єкта образу «Я», і, так би мовити, точка відліку починається саме з цього моменту. Питання про психологічні механізми формування і розвитку самого «Я» навіть не порушується, а з цим безпосередньо пов'язаний незадовільний стан сучасного виховного процесу [1, с.214].

Сутність процесу самопізнання старшокласників засобами ігрової діяльності передбачає визначення шляхів даного механізму. Це стане можливим, коли им визначимо місце самопізнання у структурі особистості.

У психології існує персоналістичний напрямок, який займається вивченням особистості. До зазначеного напрямку необхідно віднести В,Штерна, І. Шпрангера, К.

Роджерса, К. Юнга, В. Франкла, К. Платонова, П. Княжева, В. Семиченко та ін. Так, зокрема для В.Штерна психологія є наукою про особистість (person). Людська особистість, створює вищий спосіб життя. І.Шпрангер називає психологію особистості структурною і стверджує, що її спрямовість і цінності залежать від суспільства, в якому живе і діє особистість.

Вагомою для нашого дослідження є ідея К.Роджерса [12] про те, що існує так зване «співвідношення» у особистості. З одного боку існує реальний зміст особистості, з іншого – уявлення людини про себе (про своє «Я») та зрештою третій – справжню структуру особистості відображає той тип особистості, якою вона бажає стати. Вчений стверджує, що розбіжності в цих уявленнях призводять до того, що людина починає страждати. Тому необхідно формувати в особистості щось нове, більш адекватне бажанню бачення самої себе. Зробити бачення себе більш реальним, що відповідає можливостям людини, її «ідеальному Я».

В ранній юності зростає активність процесу самовизначення особистості, обумовлена потребою знайти внутрішню позицію дорослої людини в зв'язку з наближенням закінчення школи, коли майбутнє набуває реальних рис.

Заключний етап навчання у школі характеризується підвищеною невизначеністю, пов'язаною з різними аспектами процесу (входження у дорослість). Ситуації невпевненості – це емоційне переживання життєвих обставин, які у сприйнятті людини представляють складну психологічну проблему, яка потребує свого вирішення.

До вікових труднощів життєвого самовизначення сьогодні додаються складні соціальні проблеми, зумовлені перетвореннями у сучасному суспільстві. Коли відбувається різка зміна стилю життя і соціальної поведінки, коли «коливаються» цінності і відходять деякі традиційні моральні і світоглядні уявлення, а й нові ікликають безлія сумнівів, неефективними виявляється багато стереотипів та звичні моделі поведінки.

Головними орієнтирами для старшокласника є успішне закінчення школи, вступ до вузу, влаштування на хорошу роботу, забезпечене майбутнє. В якості пріоритетних цілей учні старших класів вказують на професійне самовизначення і особистісну самореалізацію (прагнення стати самостійною і самодостатньою особистістю), бажання зустріти справжнє кохання, створити сім'ю, досягти матеріального достатку.

Потребою нашого часу стала перецінка цінностей молодого покоління. На противагу доброті, чесності, порядності більш цінуються: особисте благополуччя, здатність вижити, вигідно влаштуватись на роботу, запобігти службі в збройних силах та ін.

Соціальне становлення молоді відбувається в умовах, коли природні прагнення до самоствердження, успіху наштовхуються на зростаючу конкуренцію, високими вимогами до особистості на біржі праці. Вимагається інший набір особистісних якостей, що дозволяють людині успішно інтегруватись в складне соціальне середовище: здатність до швидкого освоєння нового, гнучкості, динаміки, мобільності; вміння діяти методом спроб і помилок.

Учням старших класів притаманне зростання самосвідомості. Це – усвідомлення своїх якостей і можливостей, потреба у звіті про свої вчинки, уявлення про своє місце в житті, усвідомлення себе як особистості.

Основною рисою самосвідомості і спрямованості в ранній юнасті є націленість на майбутнє. В. Маралов подає таке розуміння даного поняття: «Самосвідомість – це діяльність Я як об'єкта по пізнанню (або своренню) «образа Я» («Я-концепції»), в свою чергу «образ Я», включаючись в структуру «Я» як суб'єкта, виконує саморегулюючу функцію.

Самопізнання і емоційно-ціннісне ставлення до себе можуть виступати як незалежні процеси, однак можуть і інтегруватись в єдину діяльність самооцінювання, в результаті чого і народжується уявлення про себе, образ Я, «Я-концепція» [8, с.21].

Значну роль у зміст розвитку «Я-концепції» має гуманістичний підхід, розкритий у теоріях самоактуалізації К. Роджерса та А. Маслоу.

На думку К. Роджерса, в кожному з нас є прагнення до компетентності й розвитку здібностей настільки, наскільки це можливо для нас біологічно.

Індивід має здатність хвилюватись і усвідомлювати своє неправильне пристосування, тобто переживання інконгруентності між уявленням про себе та актуальним досвідом. Ця здатність поєднується із внутрішньою тенденцією до модифікації уявлення про себе, в результаті чого виникає прагнення до реальності, рух від конфлікту до його розв'язання.

Потреба у самопізнанні розкриває В. Маралов: «Потреба у самопізнанні є виразом потреби загального плану, а саме потреби в пізнанні. В якості предмета її задоволення виступає світ, оточуюча дійсність.

Людина і стала людиною тільки тому, що у неї сформувалась названа потреба, яка починає проявляти надзвичайно рано і з самого початку має виражений потенціал. Ні праця, ні спілкування, ні навчання не можливі без потреби в пізнанні. Коли ж об'єктом пізнання стає сама людина, її внутрішній світ, то потреба в пізнанні набуває форму потреби в самопізнанні» [8, с.32].

Отже, потреба є елементом спрямованості особистості, яку К. Платонов визначає як перший структурний компонент особистості. Важливою є думка його про те, що компоненти особистості, свідомості та діяльності взаємодіють між собою, оскільки одні і ті ж психічні явища можуть бути одночасно елементами, або навіть підструктурними двох або навіть трьох структур. Подібний взаємозв'язок ми вбачаємо в структурі особистості старшокласника із самопізнанням та ігровою діяльністю.

Таким чином, психологічні ігри дають можливість взаємодії, відчуття повної свободи в ігровому просторі, усвідомлення особистісних особливостей.

Розкриті ігри-проживання дають можливість створити умови для спільного і одночасно індивідуального, особистого освоєння вигаданого простору, побудова його в рамках міжособистісних відносин, створення і осмислення цінностей особистісного існування в даній ситуації. Учасники такого типу ігор включаються у відносини, будують їх, звертаються до свого «Я» з складними запитаннями.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості / І.Д.Бех // Педагогіка і психологія, 1988. -32. – С. 30-40.
2. Волков Г. Н. Этнопедагогика: Учебное пособие для студ. Ср. и высш. Пед. Уч. Заведений. – М.: Академия, 1999. -168 с.
3. Воспитывают в игре: Из опыта творческого использования педагогического наследия А.С. Макаренко. – Кировоград: Облполиграфиздат, 1988. -98с.
4. Духнович О. В. Народна педагогіка /О. В. Духнович //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія /Упоряд. О. О. Любар. – К.: Знання, 2003. – 766 с.
5. Кон И. С. Как построить свое «Я» / И. С. Кон. – М.: Педагогика, 1991. – 321 с.
6. Кон И. С. Открытие «Я» /И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
7. Ликов В. Н. Етнопедагогіка / В. Н. Ликов: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Кіровоград, 2003. – 208 с.
8. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / В. Г. Маралов : Учебное пособие для студентов – М.: Академия, 2002. -256 с.

Мельник Оксана Андріївна,
докторка психологічних наук,
старша наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В. А. Роменця
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА ОСОБИСТІТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У вітчизняній психологічній науці мають місце дискусії з приводу можливості або неможливості вичерпного вивчення особистості. Пороте переважає думка про неможливість вичерпного вивчення особистості. Так само вважали представники київської школи філософської психології кінця XIX – поч. XX ст. Зокрема, згідно поглядів представників індивідуальність людини неможливо вивчити остаточно, бо особистість завжди є глибшою від свого емпіричного вираження, її життя є безперервним рухом уперед, безперервним пошуком більш повного й адекватного свого вираження. Співзвучною видається думка про те, що людина ніколи не буває тільки даною, закінченою, адже перед нею завжди розкрита нескінченна перспектива психічного розвитку. Людина і глибше, і багатше від своєї емпіричної особистості, адже із глибин свідомості людини знаходять свій вияв нові прояви, нові настанови, і все це міститься в межах даної індивідуальності, відбивається на її проявах.

В українській психологічній науці особистість визнається соціальною істотою, суб'єктом пізнання, активним діячем суспільного розвитку, формується і розвивається в певному суспільстві, сучасник певної доби й ровесник свого покоління. Особистість завжди конкретно-історична, вона є продуктом своєї доби і тих суспільно-економічних відносин, сучасницею та учасницею яких вона є.

Вивчення особистості є за своєю суттю історичним дослідженням становлення особистості за певних соціальних умов, певного суспільного ладу. Такої думки притримувались і представники київської школи філософської психології, вважаючи, що становлення та розвиток особистості можливе лише у людському суспільстві, унеможлиблюється поза ним та визнавали соціальний характер особистості. Представники київської школи філософської психології кінця XIX – поч. XX ст. вважали, що розвиток самосвідомості відбувається тільки через спілкування з іншими, необхідно включає в себе не тільки знання інших і себе, яке йде паралельно, а й оцінку інших і самооцінку, ставлення до себе, яке також формується в соціумі і постійно змінюється. Зокрема, виділяючи «нормальне Я» і «ідеальне Я», Г. І. Челпанов розглядає останнє як певну мету, «акомпанемент» в психічному житті

людини. Звідси розвиток особистості людини і можливість її соціалізації співвідносяться у Г. І. Челпанова з розвитком самосвідомості і волі.

Розробляючи проблеми психології особистості, Г. І. Челпанов виділив наступні стадії її розвитку:

– проектну стадію (що починається з другого місяця життя), коли особистість являє собою певну суму переживань, вкрай непостійну за своїм значенням; дитина починає сприймати відмінність оточуючих особистостей, починає розуміти якості, характерні для інших особистостей;

– активну стадію, яка уможливлюється завдяки функції наслідування; зростаючий організм дитини, розширюючи сферу своєї активності за допомогою нових пристосовувань перестає задовольнятися проектами, спогляданням і починає наслідувати.

Г. І. Челпанов наголошує на необхідності соціального оточення, відносин з іншими людьми для розвитку особистості, причому, на думку професора, поняття «Я» і «інший» виникають спільно, «неможливо відокремити думку людини про саму себе і сказати, що думаючи про себе, вона, по суті, не думає також про іншого. Те, що вона тепер називає своїм «Я» являє собою в значній мірі втілення таких елементів, які на більш ранній стадії мислення про особу вона відносить до будь-кого іншого» [3, с. 37].

У вітчизняній психологічній науці завжди вважалось, що особистості без розвиненої вольової сфери не може бути. Такої думки тримались і представники київської школи філософської психології кінця XIX – поч. XX ст. Зокрема, головним моментом у психічному житті особистості Г. І. Челпановим зазначена воля. Вчений визнає її первісним елементом всього психічного життя, активним початком, поза якого не мислиться особистість і її розвиток. Воля – творча активність, впливає на формування самосвідомості, структуру якої становить тілесне і духовне «Я», і звідси є основною характеристикою особистості, зауважує вчений. В своїй теорії Г.І. Челпанов визначає особистість як єдине, цілісне утворення, що відрізняється певною постійністю і відносною незмінністю та володіє нематеріальною активністю.

Актуальними залишились ідеї для вітчизняної психології І.О. Сікорського стосовно залежності формування особистості від спадкового фактору та феноменів культури, котрі зафіксовані у знаково-символічній формі. Мораль, як культурний феномен, розглядалася ним як щось, що не належить індивіду спочатку і необхідне до подвоєння за допомогою асиміляції соціального досвіду зафіксованого в знаках. І. О. Сікорський вважає, що мораль є не просто системою принципів, якими керується людина; вона є новим джерелом мотивів, що лежать в основі людської активності. Надаючи велику роль вродженим якостям особистості, І.О. Сікорський говорив також про значення впливу середовища і соціального оточення. Це давало можливість розглядати особистість як сукупність вроджених і набутих якостей. При цьому вроджені властивості розглядаються ним як деяка даність, яка вимагає своєї реалізації.

Особливості реалізації або прояви цих властивостей задаються тими соціальними умовами, в яких розвивається особистість. Соціальне середовище,

вважав він, може сприяти або заважати розвитку вроджених задатків особистості, але навчити чогось понад те, що вже міститься в задатках, суспільство не може. Фаталізм цього положення цілком компенсується тим, що вроджені задатки, вважає І. О. Сікорський, є настільки великі, що говорити про неможливість чогось навчитися буде помилкою.

В. В. Зеньковський вважав, що особистість є результат психічного розвитку людини, а сам процес становлення особистості пов'язував з утворенням самосвідомості та виділяв два рівня самосвідомості: поява індивідуального усвідомлення в онтогенезі – виділення дітьми свого тіла і усвідомлення зрілою людиною себе як особистості.

В розробці питань теорії особистості В. В. Зеньковський близько підійшов до структури особистості, зокрема, вважав ядром особистості її інтереси, схильності, спрямованість, особливість емоційних проявів і переживань різного роду почуттів. Неодноразово він підкреслював, що під особистістю слід розуміти взаємозв'язок і усталеність психічного життя; особистість людини не розвивається «із самої себе», а в своїх вищих і творчих силах пов'язана зі світом надіндивідуальних, надемпіричних цінностей і розкривається в скоєних нею діях.

Співзвучними видаються ідеї представників з положеннями у вітчизняній психології особистості щодо її змістовних ознак, таких як цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток, саморегуляція, здатність до рефлексії. У працях представників київської школи філософської психології кінця ХІХ – поч. ХХ ст. зазначені такі ознаки особистості, як цілісність і унікальність, своєрідність і неповторність, здатність до саморозвитку, духовність, активність і відкритість всьому новому, здатність до самоосмислення, що на думку представників робить її незамінною і єдиною.

Перед особистістю завжди відкрита нескінченна перспектива розвитку де процесу творчості представниками київської школи філософської психології кінця ХІХ – поч. ХХ ст. так само як і в наш час відводиться ключове значення, а проблеми, які розглядались і вирішувались в рамках філософсько-психологічної традиції щодо особистості залишаються і на сьогодні такими, що не втратили своєї актуальності, а саме – проблеми совісті, моральності, сенсу життя, гармонії та щастя тощо.

Список використаних джерел

1. Зеньковский В. В. Курс общей психологии. Прага, 1925. 212 с.
2. Сикорский И. А. Начатки психологии: с 20 фигурами в тексте; [2-е изд., доп.]. Киев: Типография С. В. Кульженко, 1909. 138 с.
3. Челпанов Г. И. Мозг и душа. Критика материализма и очерк современных учений о душе. Москва: Типо-Литография тов. Кушнерев, 1912. 319 с.

Moldavsky Simon M.,
Kostuk Institute of Psychology,
Kyiv, Ukraine

PROSPECTS FOR USING OF STANDING AND TREADMILL DESKS TO TACKLE COMPULSIVE INTERNET USE BEHAVIORS

(Meerkerk, Van den Eijnden, Vermulst, & Garretsen, 2009) consider seven behaviors (criteria) of compulsive Internet use (CIU) – ***Tolerance, Withdrawal symptoms, Loss of control, Preoccupation/Salience, Conflict, Coping/Mood modification*** and ***Lying***. The severity of the CIU may be determined based on presence of these behaviors.

Evidence-based correction of the CIU behaviors usually includes either pharmacological interventions, or individual or group therapy sessions, with the substantial involvement of both therapists and patients – see (Winkler, Dörsing, Rief, Shen, & Glombiewski, 2013).

Specific types of compulsive behavior are fairly common – e.g. according to (Aboujaoude, Koran, Gamel, Large, & Serpe, 2006) 13.7% of adults reported they found it hard to stay away from the Internet for several days at a time, i.e. they experienced ***Withdrawal symptoms***, and 12.4% reported they stayed online longer than intended very often or often, i.e. experienced ***Loss of control***.

On the social level in order to tackle the compulsive Internet use behaviors for such a wide audience, it is desirable to have an effective solution satisfying the criteria as follows:

- Availability for the general population without need to access therapists;
- Ease of use without need for constant monitoring by family, support group or so called “accountability partners”;
- Avoidance of blocking of Internet resources by technical means which could make the Internet use inconvenient for purposes of work and education;
- Avoidance of pharmacologic interventions.

This paper suggests a possible solution satisfying the criteria listed above. To the author’s knowledge, until now such approaches were not proposed.

Proposed solution

Several recent investigations showed positive physiological and psychological impacts of using standing and treadmill desks for computer-based work. Comprehensive reviews of these impacts were done in (MacEwen, MacDonald, & Burr, 2015) and (Labonté-LeMoynea, Santhanamb, Légera, Courtemanchea, Fredettea, & Sénécal, 2015).

At the same time the results of (Beers, Roemmich, Epstein, & Horvath, 2008) and (Drury, Hsiao, Joseph, Joshi, Lapp, & Pennathur, 2008) show that the prolonged upright posture is usually perceived as uncomfortable.

Therefore, when using a standing or treadmill desk with the electronic device, the interaction with it presumably becomes less entertaining, and thus ***Preoccupation, Loss of control, Withdrawal symptoms*** and ***Mood Modification*** become less likely.

In spite of the absence of systematic studies, this assumption is in line with the facts described in numerous Internet publications, e.g. (Gifford, 2013), (Henry, 2013), (Brochhaus, 2011), (Colar, 2012), (Dishman, 2013), (Carlton, 2011). These publications mention increased self-control, concentration on working activities, and avoidance of procrastination, that, as shown in (Thatcher, Wretschko, & Fridjhon, 2007), has a strong correlation with the CIU in general and, particularly, with the **Loss of control**. The effectiveness of the proposed solution has to be proved in the course of a separate systematic study.

References

1. Aboujaoude, E., Koran, L., Gamel, N., Large, M. D., & Serpe, R. T. (2006). Potential markers for problematic internet use: A telephone survey of 2,513 adults. *CNS Spectrums*, 11(10), 750–755.
2. Beers, E. A., Roemmich, J. N., Epstein, L. H., & Horvath, P. J. (2008). Increasing passive energy expenditure during clerical work. *Eur. J. Appl. Physiol.* 103 (3), 353–360.
3. Brochhaus, M. (2011, May 3). Standing workplace diary: day 5. Retrieved from Martin Brochhaus: <http://mbrochh.tumblr.com/post/5137422184/standing-workplace-diary-day-5>
4. Carlton, J. (2011, September 1). Standing Desks Are on the Rise. Retrieved from The Wall Street Journal: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424053111904199404576541011003270644>
5. Colar, A. (2012, January 10). Standing Desk - My Experience. Retrieved from Your Freelance Guy: <http://yourfreelanceguy.blogspot.co.il/2012/01/standing-desk-my-experience.html>
6. Dishman, L. (2013, October 22). The Truth About Treadmill Desks, Increasing Productivity, And Decreasing Waistlines. Retrieved from Fast Company: <http://www.fastcompany.com/3020193/work-smart/the-truth-about-treadmill-desks-increasing-productivity-and-decreasing-waistlines>
7. Drury, C. G., Hsiao, Y. L., Joseph, C., Joshi, S., Lapp, J., & Pennathur, P. R. (2008). Posture and performance: sitting vs. standing for security screening. *Ergonomics* 51 (3), 290–307.
8. Gifford, J. (2013, September 26). We Tested Standing Desks - Here's Proof They Make You More Productive. Retrieved from ReadWrite: <http://readwrite.com/2013/09/26/standing-desks-productivity>
9. Henry, A. (2013, July 30). The Hidden Psychological Benefits of a Standing Desk. Retrieved from LifeCracker: <http://lifelifehacker.com/the-hidden-psychological-benefits-of-a-standing-desk-955696631>
10. Labonté-LeMoyné, É., Santhanamb, R., Légera, P.-M., Courtemanche, F., Fredette, M., & Sénécal, S. (2015). The delayed effect of treadmill desk usage on recall and attention. *Computers in Human Behavior* 46, 1-5.

11. MacEwen, B. T., MacDonald, D. J., & Burr, J. F. (2015). A systematic review of standing and treadmill desks in the workplace. *Preventive Medicine* 70, 50–58.
12. Meerkerk, G. J., Van den Eijnden, R. J., Vermulst, A. A., & Garretsen, H. F. (2009). The Compulsive Internet Use Scale (CIUS): some psychometric properties. *Cyberpsychology and Behavior*, 12(1), 1-6.
13. Winkler, A., Dörning, B., Rief, W., Shen, Y., & Glombiewski, J. A. (2013). Treatment of internet addiction: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review* 33, 317–329.

Москаленко Валентина Володимирівна,
докторка філософських наук, професорка,
головна наукова співробітниця
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
м. Київ, Україна

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЕКЦІЯ ЇЇ СВІТОГЛЯДУ

Кардинальні зміни в соціальній сфері, які відбуваються у XXI ст., спонукають до осмислення людиною свого ставлення до дійсності, її світоглядної орієнтації, усвідомлення нею власного місця й ролі в суспільстві. Кардинально змінюється уявлення про місце людини у світі та житті. Нову значущість набувають питання соціальної і особистої активності, відповідальності за свої вчинки у зв'язку з необхідністю переглядати форми й напрям діяльності. На передній план виходять питання сенсу життя, формування нових світоглядних орієнтирів, цінностей. Тому актуальним є аналіз зв'язку світогляду та ідентичності людини, в якому фокус переноситься від розгляду ідентичності як складової особистості до її розуміння як складної системи і універсального контексту соціального світогляду особистості.

Свідомість людини не може існувати інакше, як тільки через її світогляд (В.Шинкарук), бо саме через світогляд людина знаходить смисл свого буття у світі. Світогляд - це відношення двох рівноцінних суб'єктів - людини і світу. Ці відношення мають двоїсту природу, тобто світогляд обернено і до світу, який знаходиться поза людиною, а також – до людини, яка прагне осягнути смисл життя і своє місце у світобудові. Останнє потрібно розуміти як світогляд людини, що трансформовано у її ідентичності.

У світогляді виявляється специфічне відношення людини до світу, в якому людина не тільки визначає своє місце у світі, але й відбувається усвідомлення людини самої себе, свого «Я». В цьому усвідомленні свого «Я» окреслюються контури практичних можливостей особистості та форм їх реалізації. Тому «світ відкривається людині» (В. Шинкарук) через її ідентичність, яка опосередковує відношення людини до світу. Отже, специфіка світогляду особистості виявляється в тому, що він є одночасно її ідентичністю.

Ідентичність особистості – це світогляд людини в його індивідуальній формі. У прагненні людини осмислити своє буття відображаються її властивості як унікальної істоти. Відмічаючи цю особливість, М.Хайдеггер називає людину «іством, що осмислює». Отже, світогляд людини – це пізнання людиною тільки того, що має відношення до неї.

Розуміння ідентичності особистості як проекції її світогляду спирається на асоціативну властивість мислення, яка полягає у здатності створювати зв'язки між різними явищами завдяки побудові узагальнених стратегій через поєднання ідей з

різних галузей досвіду, що допомагає вийти на ті елементи ситуації, що пов'язані зі засобами досягнення поставленої задачі (та їх використання для вирішення проблеми).

Здатність мислення переносити функції одного предмета на інший лежить в основі проекції світогляду людини на її ідентичність. Проекція (лат. *projectio* — «кидання *вперед*») є загальнопсихологічним механізмом, завдяки якому здійснюється перенос змісту з одного феномена на інший. Цей самий механізм лежить в основі формування ідентичності особистості завдяки проекції її світогляду.

Аналіз ідентичності особистості як проекції її свідомості передбачає встановлення відповідності структурних складових ідентичності особистості та складових її світогляду за законом реціпрокності. (англ. *reciprocity* – взаємність, обопільність; або лат. *reciprocus* - той, що повертається) — у загальному значенні — взаємність, взаємообмін, взаємозалежність).

Згідно із трикомпонентною структурою свідомості (когнітивна , афективна та конативна складова) а також, спираючись на теоретичні дослідження світогляду Київської світоглядно-антропологічної школи, в структурі світогляду можна виділити такі найбільш важливі підсистеми або його рівні:

– *світосприйняття та світорозуміння* (когнітивна складова) – бачення навколишнього світу як деякої зорганізованої і впорядкованої цілості відповідно до власних внутрішніх потреб і уявлень.

– *світовідчуття* (афективна складова) – визначає чуттєво-емоційну сферу, що формує емоційно-ціннісне ставлення (позитивне чи негативне) людини до певних процесів дійсності.

– *світоперетворення* (конативна складова) — визначає настановлення на діяльність.

Ідентичність особистості — це індивідуальний вимір її світогляду, який зумовлено частковістю та вибірковістю включення людини у світ. Ставлення людини до світу, що передбачає необхідність вибору певного типу освоєння світу, опосередковано її індивідуальним досвідом. Як писав В. Іванов, в досвіді елементи дійсності стають подією суб'єктного життя і в цьому контексті набувають не лише загальну визначеність, але і наповнюються неповторним змістом.

Проекція світогляду у проявах світорозуміння, світовідчуття та світоперетворення в ідентичності особистості відбувається за законом реціпрокності , згідно з яким зміст структурних складових світогляду та ідентичності, співпадаючи за своєю сутністю, трансформується у відповідності з індивідуальним досвідом. Саме тому структурні складові ідентичності особистості є індивідуально забарвленими.

Оскільки ідентичність особистості – це той світ, що обернений до індивіда, то особливості складових ідентичності зумовлені його «Я», усвідомлення якого окреслюють їх контури. Виходячи з цього ми можемо стверджувати, що такі структурні складові світогляду особистості як *світосприйняття, світовідчуття та світоперетворення* трансформуються у структурних складових її ідентичності як *самосприйняття, самовідчуття та самоперетворення*.

Ця трансформація окреслює контури практичних можливостей особистості та форм її реалізації, зумовлених багатогранністю людського духу, що визначається не тільки такими ознаками як раціональне, емоційне, вольове, але й поєднанням всезагального та особистісного, набирає статусу адекватної квінтесенції практичної і духовної єдності людини і світу.

*Поклад Ірина Миколаївна,
кандидатка психологічних наук,
старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології та
історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
м. Київ, Україна*

ОСНОВНІ НАПРАВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛАБОРАТОРІЇ ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ

Проблематика наукової розробки актуальних питань з історії вітчизняної та зарубіжної психології завжди посідала чільне місце в дослідженнях Інституту психології від початку його заснування у 1945 році.

Лабораторія історії психології як один із науково-дослідних підрозділів Інституту була створена за безпосередньою участю першого директора Науково-дослідного інституту психології Григорія Силовича Костюка [1].

Соціально-політичне життя наступних років країни внесло свої корективи у роботу науковців, які займалися історико-психологічними дослідженнями, але сьогодні можна констатувати, що діяльність Лабораторії історії психології в цей час формально була призупинена.

Ідейним натхненником відновлення науково-дослідної роботи з «Історії психології на Україні у зв'язку з розвитком культури народу» став доктор психологічних наук, академік, визначний український вчений, дослідник історії психології Володимир Андрійович Роменець. Таким чином, на базі проблемної групи, що існувала в рамках відділу методології, історії та етнопсихології з 1991 року, у 1996 році було відроджено лабораторію з її первісною назвою: «Лабораторія історії психології». За майже 30-тирічний час існування Лабораторії її науковими керівниками були: Роменець Володимир Андрійович, доктор психологічних наук, академік (1996 – 1998 рр.); Пискун Володимир Максимович, кандидат психологічних наук (2000 – 2001 рр.); Куєвда Володимир Терентійович, кандидат психологічних наук, доцент (2003 – 2011 рр.). З 2011 року по теперішній час Лабораторію очолює доктор психологічних наук, професор Турбан Вікторія Вікторівна.

Дослідник української історико-психологічної думки В.М. Пискун був обраний на посаду завідуючого лабораторії у 2000 році. Свою трудову діяльність він розпочав саме в Інституті психології у 1974 році, коли прийшов працювати після закінчення відділення психології філософського факультету КДУ імені Т.Г. Шевченка. Починаючи з посади молодшого наукового співробітника (1974-1976 рр.), з часом старшого наукового співробітника лабораторії психології виховання (1976-1989 рр.), з 1995 року

він обіймає посаду провідного співробітника лабораторії історії психології. У 1986 році захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 19.00.07 – вікова та педагогічна психологія. Починаючи з 1991 року В.В. Пискун під керівництвом В.А. Роменця успішно розробляє проект пошукової теми в творчій групі «Історія психології в Україні». У 1991-1995 рр. бере також участь у виконанні планової наукової теми «Історія української психології у системі культури народу». З 1996 року виконував обов'язки завідувача лабораторії історії психології. У зв'язку зі смертю В.А. Роменця (1998 р.) був науковим керівником теми «Українська та світова психологія у ХХ столітті: здобутки та перспективи розвитку».

Володимир Максимовичу належить понад 90 праць загальним обсягом 130 д.а. Він є співавтором популярних в Україні підручників і посібників: «Основи загальної та педагогічної психології» (1984 р.), «Основи психології» (1995 р.), «Основи дитячої патопсихології» (1996 р.), «Життя та здоров'я» (1998 р.), тощо. Також вчений був ініціатором створення наукового збірника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології», відповідальним секретарем якого він був до останнього часу своєї наукової діяльності. На жаль, після важкої та тривалої хвороби, у віці 55 років, В.М. Пискун (1950-2006 рр.) пішов з життя.

Вагомий внесок у сучасну вітчизняну науку зробив видатний український етнограф, етнопсихолог, педагог та громадський діяч Володимир Терентійович Куєвда (1944-2011 р.). Призначений на посаду завідувача лабораторії історії психології ім. В.А. Роменця у 2003 році, він активно досліджував, разом з колегами, питання походження та психологічну сутність української культури, етнопсихологічні джерела історичної пам'яті у контексті формування національної свідомості, психології національної міфології та її відображення у етнічній ментальності та ін.

Закінчивши у 1974 році КДУ ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю «Філолог, викладач української мови та літератури», В.Т. Куєвда активно включається у суспільно-політичне життя країни, обираючи для себе фах та наукове зацікавлення – збереження української духовності та її символіки в обрядах і традиціях. З вагомим науковим доробком по цій тематиці він у 1992 році приходить до НДІ психології на посаду старшого наукового співробітника відділу теорії, історії психології та етнопсихології, а зі зміною структури Інституту – лабораторії історії психології, та провідного наукового співробітника лабораторії загальної та етнічної психології. У 1999 році В.Т. Куєвда захистив дисертацію за темою «Традиційність як фактор психічної детермінації поведінки людини» (19.00.01). Найважливішим доробком своєї наукової творчості вчений вважав монографію «Міфологічні джерела української культурної моделі: психологічний аспект», яка вийшла друком у 2007 році [3].

У «Довідці-поданні» до нагородження вченого «Грамотою Кабінету Міністрів України» (2005 р.) відмічалось, що «наукова діяльність Куєвди В.Т. присвячена не тільки дослідженню означених проблем, а й широкій популяризації його результатів, застосуванню їх на практиці. Вчений є автором 67 наукових та науково-популярних праць, серед яких розділи колективних монографій, статті, є співавтором тримовного

психологічного словника та ін. Він є членом правління Асоціації політичних психологів України, активно виявляє та обстоює свою громадську позицію, є автором і учасником численних теле.- радіопередач з психології націє.- та державотворення, етно-національної свідомості, традиційної моралі».

У 2015 році, у «зв'язку з реорганізацією наукових установ та умов їх праці» в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України, на базі об'єднання двох лабораторій: Лабораторії історії психології ім. В.А. Роменця (ім'я вченого було присвоєно лабораторії у 1999 році) і Лабораторії загальної та етнічної психології, була створена **Лабораторія загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця.**

Пріоритетними напрямками дослідницької роботи об'єднаної Лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця за останні 5 років стали наступні: теоретико-методологічні засади психологічної науки; теорія та методологія історико-психологічних досліджень; порівняльні дослідження з історії психології та історичної психології; історіографічні та джерелознавчі дослідження становлення та розвитку психологічної думки в Україні; місце і роль психології в контексті української культури; популяризація історичної спадщини вітчизняних психологів та психологічних шкіл [2].

Вся попередньо проведена робота лабораторії (як і позапланові наукові дослідження її співробітників) може бути спрямована на вирішення означених завдань. Так, с часу відновлення «одного з базових напрямків досліджень», зазначених у Постанові Уряду № 1573 при створенні Науково-дослідного інституту психології», Лабораторією загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця були виконані наступні науково-дослідні теми, зокрема:

1991-1995 рр. – «Психологія в Україні у системі вітчизняної культури».

1996-1999 рр. – «Українська та світова психологія у ХХ столітті: здобутки та перспективи розвитку»; «Теоретико-методологічні основи психологічної науки», «Історична психологія українського народу на тлі соціокультурного буття ХХ ст.».

2000-2003 рр. – «Психологія другого тисячоліття в Україні: закономірності становлення та розвитку».

2004-2007 рр. – «Джерела формування та історія утвердження предметної галузі української психології».

2008-2011 рр. – «Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України».

2012-2014 рр. – «Історико-психологічний аналіз становлення провідних ідей в українській психологічній думці».

2015-2017 рр. – «Становлення базових парадигм української психології».

2018-2020 рр. – «Гене́за поняття «особистість» в українській психологічній науці».

По закінченню зазначених тем були видані збірки наукових праць та матеріалів з історико-психологічних досліджень [4, 5, 6, 7, 8].

Список використаних джерел

1. Поклад І.М. Історія Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України в іменах: до 75-річчя з дня заснування. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, Ніжин: ПП Лисенко, 2020. Т. ІХ. *Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. Вип. 13. С. 436–446.
2. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України: інформаційно-наукове видання (до 70-річчя наукової діяльності) / за заг. ред.: С. Д. Максименко, Л.М. Карамушка. Київ: Педагогічна думка, 2016. 100 с.
3. Куєвда В.Т. Міфологічні джерела української культурної моделі: психологічний аспект: монографія. Донецьк: Український культурологічний центр, донецьке відділення НТШ, 2007. 264 с., 3 табл., 129 іл.
4. Джерела формування та історія утвердження предметної галузі української психології: монографія / В.Т. Куєвда та ін.; Акад. пед. наук України. Київ: Пед. думка, 2008. 224 с. (13 д.а.)
5. Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України: монографія / В. Т. Куєвда та ін. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 257 с. (15,0 д. а.). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5428>
6. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку: монографія / В. В. Турбан та ін. К.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 306 с. 2015 рр.). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8531>
7. Становлення базових парадигм в українській психології: монографія / В.В. Турбан та ін. Київ: Імекс-ЛТД, 2017. 235 с. (12 д. а.)
8. Ґенеза поняття «особистість» в українській психологічній науці: монографія / В.В. Турбан та ін. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 302 с. (14 д.а.)

Солодчук Світлана Євгеніївна,
молодша наукова співробітниця
лабораторії загальної психології та
історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України
м. Київ, Україна

ОСОБИСТІТЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Діяльність практичного психолога обумовлюється особистісним розвитком фахівця. Адже основним інструментом роботи у психологічній практиці виступає саме особистість психолога.

Вивченню особистості психолога у науковій літературі приділено значну увагу. Над цією проблемою працювали провідні вчені О. Ф. Бондаренко, С. В. Васьковська, Ж. П. Вірна, П. П. Горностай, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, В. А. Семиченко, Л. Г. Терлецька, Н.В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.

Аналіз сучасних досліджень особистості психолога показав, що вони в основному сконцентровані на описі якостей фахівця, що сприяють ефективній професійній діяльності: емпатійність (П. П. Горностай, Н. В. Чепелева та ін.); діалогізм, соціальний інтелект, рефлексія, асертивність (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева); комунікативна компетентність (П. П. Горностай, Н. В. Чепелева); саморегуляція мислення (Н.І. Пов'якель) та ін.

На думку П. П. Горностая, практичний психолог, незалежно від спеціалізації, повинен мати такі якості: доброзичливість і низька агресивність, спрямованість на проблему, емпатія, гнучкість мислення, творча інтуїція. Велику роль відіграє високий рівень інтелекту (особливо в психодіагностичній та експертній функціях), перцептивні здібності, спостережливість, уміння помічати на перший погляд малозначущі деталі, комунікативні, сугестивні, експресивні, організаторські здібності (Горностай, 2005).

В. Г. Панок виокремлює як найважливіші якості в структурі особистості психолога особистісний сенс і життєві та світоглядні позиції (Панок, 2010).

Вітчизняні дослідниці Н.В. Чепелева та Н.І. Пов'якель розробили модель особистості практикуючого психолога, що включає наступні складові (Чепелева, Пов'якель, 1998):

1. Мотиваційно-цільова підструктура особистості – включає позитивну мотивацію до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших. Базовою особистісною якістю на цьому рівні виступає діалогізм (включає діалогічну готовність, особистісну рефлексію, безумовне прийняття іншого тощо).

2. Когнітивна підструктура, до якої відноситься сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе й інших; Я-концепція фахівця (адекватність і сталість

самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливність, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є професійна рефлексія та професійний інтелект.

3. Операційно-технологічна підструктура – передбачає розвинену компетентність особистості психолога та включає у себе оволодіння основними професійними вміннями і навичками. Найважливішим компонентом цієї підструктури є практичний інтелект.

4. Комунікативно-рольова підструктура – включає розвинену комунікативну компетентність психолога, до якої належать соціально-когнітивні і комунікативні вміння (слухати іншого, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Базовою особистісною якістю є професійна ідентифікація та соціальний інтелект.

5. Регулятивна підструктура – забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом виступає професійна саморегуляція.

Отже, можна відмітити певну односторонність у дослідженнях особистості психолога, яка призводить до зростання переліку якостей, їх все більшої диференціації, відсутності належної систематизації.

Певні особливості мають вимоги до особистості психолога у діалогічному підході (А.Ф. Копйов, Т.А. Флоренська та ін.). Зокрема, виокремлюються поняття, які стосуються діалогічності – позиція позаприсутності психолога, діалогічна позиція психолога, внутрішня діалогічність (як психолога, так і клієнта) і діалогічна інтенція клієнта (Копьев, 1992; Флоренская, 2001).

Позиція позаприсутності – особлива професійна позиція психолога, оволодіваючи якою він перестає сприймати внутрішній світ клієнта як сферу своєї практичної діяльності. Дана позиція проявляється як відстороненість від людини, бережливо-споглядальне ставлення до неї без нав'язування себе (проявляється лише як його увага до різних аспектів внутрішнього світу клієнта).

Внутрішня діалогічність є найважливішою характеристикою внутрішнього світу кожної людини (у тому числі психолога й клієнта). Внутрішня діалогічність – це результат внутрішнього діалогу, який відбувається в кожній людині між її наявним «Я» і духовним «Я». Комунікативна взаємодія психолога і клієнта – це ситуація «зустрічі» двох внутрішніх діалогів, один із яких блокований або ускладнений (у клієнта), а інший здійснюється вільно й безперешкодно (у психолога).

Діалогічна позиція – це професійна позиція психолога, утворена комплексом його внутрішніх постулатів: постулат внутрішньої діалогічності будь-якої людини; постулат нерівності позицій психолога і клієнта як наслідок особливої діалогічності

професіонала; постулат незавершеності суб'єктивної природи клієнта; постулат відповідальності клієнта за своє життя.

Діалогічна інтенція – бажання клієнта вирішити свої проблеми і обговорювати їх в даний момент з конкретним консультантом. Завдання психолога – сприяти активізації діалогічної інтенції клієнта. З цією метою О.Ф. Копйов пропонує використовувати принцип мовчання, що створює простір між психологом і клієнтом, і таким чином спонукає клієнта до саморозкриття і самовизначення.

Як бачимо, дослідження особистості психолога найчастіше обмежується описом властивостей особистості, рольових функцій і комплексу додаткових характеристик, які найбільшою мірою забезпечують ефективність практичної роботи. Головний недолік існуючого підходу до особистості як набору якостей – це відсутність систематизації. Також недостатньо опрацьованим у науковій літературі є питання формування особистості психолога. Зазвичай воно окремо не розглядається або вивчається у зв'язку з професійним розвитком, тому досить складно виокремити саме особистісний аспект цього процесу.

Таким чином, особистість психолога у вітчизняній психології найчастіше виступає об'єктом аналітичного вивчення, в ході якого переважно розглядаються лише її окремі аспекти, а не цілісна особистість.

Домінування кількісного підходу у вивченні особистості призвело до численних психологічних знань, не синтезованих у єдине ціле, що утруднює їх використання у практичній психології.

Вирішення практичних завдань вимагає суттєвої зміни підходу до розуміння особистості – об'єднання різноманітних уявлень про особистість у цілісну систему. Тому перспективним напрямом досліджень особистості є розробка загальнопсихологічного особистісного підходу, орієнтованого на вирішення практичних завдань.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика. К.: Освіта України, 2007.
2. Горноста́й П. П. Компетентність психолога: досвід чи творча обдарованість? Практична психологія і школа: матеріали міжнар. конф. К., 1993. С. 43–49. Режим доступу:
http://users.i.com.ua/~p_gorn/publ01d.html
3. Копьев А. Ф. Диалогический подход в консультировании и вопросы психологической клиники. Московский психотерапевтический журнал. 1992. №1. С. 33-48.
4. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку: Монографія. Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.
5. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии: наука о душе. М.: Владос, 2001. 208 с.

6. Чепелева Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. Психологія: зб. наук. пр. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. Вип. III. С. 35-41.

*Терещук Ангеліна Дмитрівна,
кандидатка психологічних наук,
провідна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ ТРАНЗАКТНОГО АНАЛІЗУ

Психотерапевти всіх підходів стурбовані емоційним досвідом, який клієнт приносить на терапію. Ті, хто використовує когнітивну реструктуризацію, сподіваються, що нові способи сприйняття речей змінять почуття людей, діалектична поведінкова терапія спонукає клієнтів вчитися регулювати емоції, які часто здаються хаотичними й страшними, а психотерапія прийняття і відповідальності заохочує гнучкість і терпимість до емоцій, переслідуючи цінну життя.

Емоції – це те, що спонукає людину звертатися за допомогою, незалежно від прийнятої нею теоретичної орієнтації. Модель транзактного аналізу передбачає, що після активації емоцій у клієнта часто виникають інтерпретації цих емоцій, і ці інтерпретації пов'язані зі стратегіями, які ми використовуємо, щоб впоратися з емоціями. Важливо знати, як клієнт думає та випрацьовує стратегію регулювання цих емоцій. Існує декілька способів прояву емоцій:

- Експресія – вихід емоції назовні. Це може бути і вихід самого афекту, а також його сублимація в будь-якій діяльності творчість, спорт.
- Утримання – це, так званий вибух усередину. Для оточуючих, така людина цілком зручна, живе собі і не заважає. Але для себе жити з таким способом неможливо. Зовні людина демонструє спокій, а всередині просто пожежа.
- Контейнування (проживання) – це зрілий спосіб прояву емоції. Коли емоція трансформується у щось зручне. За допомогою контейнування клієнт від негативних емоцій до позитивних проходить декілька етапів: спокій, з'єднання, прояснення, прийняття та проектування.

Відомий американський психолог Д. Гоулман вивів три основні аксіоми:

1. Здорова людина – це емоційно відповідальна істота, яку можна змусити відчувати і яка відповідає за те, як він або вона змушує відчувати інших.
2. Емоційна інформація є абсолютно необхідною для ефективного міжособистісного спілкування; без неї ми маємо лише половину даних у будь-якому комплексі транзакцій.
3. Від ефективності міжособистісного спілкування залежить рівень продуктивності людини та її особистісна сила (Goleman, 1995).

Психотерапевтична модель емоцій фокусується на виявленні індивідуальної теорії емоцій себе та інших, вивченні наслідків конструкцій цих емоцій, виділенні корисних стратегій емоцій, допомагає людині інтегрувати емоційний досвід в усвідомлене життя. В процесі психотерапії клієнт навчається:

- розпізнавати свої емоції та розвивати свідомість;
- зберігати рівновагу та керувати емоціями у кризових ситуаціях;
- проявляти гнів конструктивно і досягати поставленої мети;
- справлятися зі стресом, страхом та тривогою;
- вивільняти енергію та примножувати ресурси на нові цілі, які приносять радість;
- вибудовувати стосунки з оточуючими, розуміючи їх емоційний стан;
- розвивати гнучкість мислення та підвищувати ефективність комунікації.

Ерік Берн, розробивши власну концепцію та створивши техніки для аналізу транзакцій, заклав фундамент прагматичного методу вивчення емоційного аспекту взаємодій (інтеракцій). Він дав основу для розуміння двох найголовніших емоцій – любові та ненависті, а забезпечивши нас методом детального вивчення людської взаємодії (аналіз транзакцій), він надав нам інструменти для дослідження генези емоцій та їхнього обміну.

Транзактний аналіз, якщо його широко застосовувати, міг би допомогти зберегти та відродити той аспект нашої сутності, який визначає нас як людські істоти – наші емоції. Практикувати особливі транзактні вправи, які спрямовані на розуміння, усвідомлення і вдосконалення емоцій, любити інших і самих себе, одночасно розвиваючи чесність та здатність брати на себе відповідальність за свої дії та вчинки.

Список використаних джерел

1. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam.

Торжевська Наталія Ромуальдівна
аспірантка кафедри психології
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОРУШЕННЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Постановка проблеми: Складні демографічні та соціальні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, глобальна перебудова системи міжособистісної взаємодії, зумовлена пандемією COVID-19 і пов'язані з нею зростання рівня смертності, зниженні спроможності і бажання народжувати дітей містить і більш складні, глибинні тенденції: дисгармонію міжстатевих стосунків, переосмислення ролі особистості в суспільстві, втрату орієнтирів для самоідентифікації і рольового самовизначення. Зазначені негативні явища істотно впливають на психологічну дестабілізацію частини населення і вимагають пошуку причин порушення статево-рольової ідентифікації, шляхів подолання негативних наслідків таких порушень та гармонізації міжстатевих відносин.

Мета статті: охарактеризувати психологічні чинники порушення статево-рольової ідентифікації.

Виклад основного матеріалу: Питання статево-рольової ідентифікації є об'єктом наукового інтересу багатьох дослідників. Зокрема, особливості статево-рольової соціалізації та специфіку психосексуального розвитку дітей та підлітків висвітлено в роботах Г. Васильченко, Т. Говорун, В. Кагана, М. Кле, І. Кона, Я. Коломінського, М. Мелтаса, В. Слепакової, В. Романової. Психологічні ролі особистості досліджено в роботах Г. Андрєєвої, Н. Богомолової, Е. Вендрова, П. Горностая. Гендерні стереотипи проаналізовано в роботах Ю. Альошина, А. Асмолова, А. Белкіна, А. Бекома, С. Бема, Т. Бендас, В. Васютинського, В. Геодакян, В. Кришталь, Д. Майерса, З. Фрейда, К. Хорні, Е. Еріксона, Д. Таннен та ін.

Серед останніх досліджень особливо слід виділити роботи з питань гендерної соціалізації і проблем її порушення таких авторів як Г. Алексєєвої, О. Балакіревої, Ш. Берн, Т. Бендас, В. Бондаровської, О. Вороніної, Т. Гурко, Є. Здравомислової, А. Здравомислової, О. Кікінеджи, І. Курочкіної, Н. Лавриненко, В. Левицького, І. Мунтян, Н. Пушкарьової, Л. Попової, Т. Рєпіної, Л. Столярчук, І. Тартаковської. Матеріал, накопичений та систематизований зазначеними науковцями, представляє значний, але, на жаль, не вичерпний обсяг наукових знань про статево-рольову ідентифікацію та чинники, що впливають на її порушення, а отже, подальші наукові розвідки є актуальним і необхідними.

Серед завдань, які стоять перед сучасною наукою в контексті дослідження статі на новому цивілізаційному етапі є вивчення нових статево-рольових моделей та ідентичностей, причин їх виникнення, дослідження особливостей третьої статі і її

рольових позицій, дослідження причин порушення статево-рольової ідентифікації та способів їх корекції. [1]

В найбільш узагальненому розумінні, розлад статево-рольової ідентичності – це ряд неспецифічних адаптаційних реакцій організму, які виникають через невідповідність статі, яка була визначена при народженні і гендерної ідентичності.

В рамках Міжнародної класифікації хвороб МКХ-11, розлади гендерної ідентичності віднесені до розладів, пов'язаних із сексуальним здоров'ям і поділяються на:

- а) гендерну невідповідність у підлітковому і зрілому віці,
- б) гендерну невідповідність у дитячому віці;
- в) інші види гендерної невідповідності.

Ті розлади, які раніше відносились до категорії психічних і поведінкових розладів, пов'язаних з порушенням статево-рольової ідентифікації, а саме транссексуалізм, трансвестизм подвійної ролі на сьогоднішній день вилучені з переліку психічних розладів.

На сьогоднішній день не існує єдиного підходу до визначення причин порушення статево-рольової ідентифікації і тривають активні наукові розвідки, які спрямовані на визначення чинників, що провокують такі порушення. Так, серед основних факторів, що можуть спровокувати розлад статевої ідентичності і процесу статевої ідентифікації, дослідники називають:

- гормональні зсуви пренатального періоду – ендокринний статус жінки (брак або надлишок гормонів, в першу чергу тестостерону) в період вагітності;
- патології хромосомної статі – зміна кількості або будови статевих хромосом можуть;
- порушення відносин в системі «дитина-батьки» - неможливість сприймати і відтворювати традиційні ролі, викривлена поведінкова модель батьків; [4]
- психосексуальні травми, негативний, травматичний інтимний досвід;
- відсутність нормальної соціалізації і можливості спілкування з однолітками і своєї і протилежної статі; відсутність адекватних гендерних моделей взаємовідносин; [5];
- відсутність заохочення і підтвердження правильно обраної рольової поведінки з боку соціально важливих дорослих. [6]

Практика показує, що психологічні чинники порушення статево-рольової ідентифікації є найчастішими причинами розвитку гендерної дисфорії. [3] Неналежний психо-емоційний стан в родині, ізоляція дитини від спілкування з однолітками, порушення нормальних родинних зав'язків і викривлення соціальних ролей деформують уявлення дитини про власну статево і гендерну приналежність, визивають бажання належати до статі, відмінної при народженні; змушують гостро переживати невідповідність бажаній гендерній позиції.

Висновки: Оскільки гендерна ідентичність є соціально-детермінованим явищем, а її розлади значною мірою зумовлені екзогенними психологічними чинниками,

зусилля науковців і педагогів мають бути спрямовані на вивчення, систематизацію впливів на статево-рольову ідентифікацію та розробку механізмів її захисту.

Ключовими задачами на цьому шляху мають стати: обґрунтування і опис сучасних статеворольових моделей; розробка методів діагностики статеворольової ідентифікації відповідно до нових моделей; розробку програм виховання і навчання дітей і молоді в умовах що унеможливають дискримінацію за статтю, але в той же час підкреслюють унікальні особливості кожної статі; гармонізація міжстатевих стосунків, а також розробка ефективних способів корекції і подолання негативних наслідків порушення статево-рольової ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Biro F. M., Lucky A. W., Huster G. A., Morrison J. A. Pubertal stuying in boys // J. of Pediatrics, 1995, v. 127, p. 100-102
2. Кочарян А. С. Личность и половая роль. Симптомокомплекс маскулинности / фемининности в норме и патологии / Отв. ред. член-кор. АПН Украины Бурлачук Л.Ф. Харьков, 1996. — 139 с.
3. Курочкина И. А. Проблема гендерно-половой идентичности : учебное пособие / И. А. Курочкина, О. Н. Шахматова ; [рец. С. А. Минюрова, И. И. Хасанова] ; Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург : Издательство РГППУ, 2014. — 205 с.
4. Полоролевая социализация школьников: теория и практика воспитания: Монография / Л. И. Столярчук; М-во образования РФ. Волгогр. гос. пед. ун-т, Моск. пед. гос. ун-т. - Волгоград: Перемена, 1999. – 274 с.
5. Проблемы классификации половых расстройств (расстройств половой идентификации, сексуальных предпочтений и половых дисфункций)/ Ягубов М.И., Кибрик Н. Д.// Социальная и клиническая психиатрия. – 2014 – Т. 24, №3

Турбан Вікторія Вікторівна
докторка психологічних наук, доцентка,
завідувачка лабораторією загальної психології
та історії психології. ім. В.А. Роменця
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ЕТИКО-МОРАЛЬНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Життєдіяльність особистості розгортається в рамках соціальних норм. Це є писані та неписані правила поведінки. Це є стандарти соціальних цінностей, які мають поділятися особистістю, та ціннісних орієнтацій, котрі мають відобразитися в діяльності. Однак не всі соціальні норми повною мірою відповідають тим стандартам, які ми іменуємо етичними.

У культурі існують, так звані, «подвійні стандарти». Певні норми вважаються невідповідними етичним вимогам, одна цілком прийнятними, з погляду соціальної моралі. Ця ситуація – конфлікт між етикою та мораллю – піддається рефлексії і, як правило, призводить до внутрішніх конфліктів.

На основі умовного «практичного розуму» розв'язати цей конфлікт неможливо. Наука мусить шукати причину й передбачити наслідок. Філософія – шукає істину. Будь-що має причину. Але яка причина першопричини? – Безглузде запитання. Тож, якщо ми не можемо знайти причину першопричини, то й саме поняття «причина» – безглузде. Тож чи варто її шукати? Чи є сенс у науці, котра переймається безглуздим завданням, – пошуками причини? (Зі зрозумілих причин на нього не відповідатиму.)

А як там справи з істиною? Істина – річ набагато приємніша. Бо щоразу, коли закрадаються сумніви, що відкрита істина не є істиною, то завше можна сказати: по-перше, ми не годні збагнути істину (тож – самовдосконалюймося), по-друге, відкрите є чимось частковим, відносним (тож – мислімо далі). Відтак філософ завше у виграшній становищі, порівняно з ученим. До філософа жодних претензій.

Психологія та філософія вивчають питання постання етики й моралі. Психологи шукають причину, філософи – істину. І ті, і ті – в пошуках. Однак філософи знову ж таки мають фору. У процесі розкриття рушія етичного й морального поступу і психологи, і філософи донедавна звертали увагу на соціальні чинники.

Одразу завважимо, що цей підхід обмежений. Соціальні чинники можуть зумовлювати лише конформізм, та аж ніяк не етичність. Тож розгляньмо, так звану, комунікативну парадигму вчень про морально-етичний поступ. Критика соціальної парадигми досі (на жаль) залишається актуальною.

Людина є ситуацією для самої себе. Рефлексивність уможливорює проявлення етики у найчистішій формі – як повне втілення належного. Виходом із цього є те, що людина ніколи не вільна від соціальності, навіть не перебуваючи у спілкуванні.

Соціальність присутня у змісті людської свідомості – це по-перше. По-друге, саме завдяки рефлексивним процесам людина може долати ті труднощі, які виникають у неї в процесі соціальної діяльності. Адже рефлексія є поверненням людини до власних способів діяльності, їхнє осмислення (мислення про мислення) у випадку, коли наявний досвід не веде до розв'язання проблемної ситуації. Себто саме завдяки рефлексії людина здатна віднайти своє місце у спільності. Продовжуючи тему „рефлексія і соціальність”, зазначимо, що поняття рефлексія вживається і для позначення предметного мислення, як пізнання зовнішньої речі.

Сутнісні особливості предметної рефлексії впливають із її логіко-когнітивної структури, її проявлення – це рух від усвідомленого досвіду до мисленого ідеалу. Включення політичного змісту в дану логічну структуру уможливорює спрямованість людської діяльності на здійснення мисленого ідеалу в соціальності.

Психологічний вимір проблеми полягає в тім, що мораль є достеменним відображенням соціальних норм, які засвоюються в рамках соціалізації особистості й відтворюються в повсякденні. Однак між мораллю та етикою існує принципова розбіжність; адже етичні норми не тотожні нормам соціальним.

Відповідно, рефлексія розбіжності між етичними та соціальними (моральними) нормами є феноменом, який веде до когнітивного дисонансу.

Подолання цього дисонансу можливе за традиційними схемами, представленими в працях Л. Фестінгера. Проте остаточне подолання когнітивного дисонансу, який стосується етико-моральної проблематики, неможливе.

Відповідно етико-психологічним фактом людської екзистенції є конфлікт – нездоланне протистояння між етичними та моральними нормами.

Оскільки згадана суперечність не може бути подоланою, то необхідним є набуття своєрідної толерантності до етико-моральних суперечностей – досвіду повсякденного існування в ситуації рефлексії протистояння між етикою та мораллю.

Чорна Наталія Василівна,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ ТА ЕТИКО-МОРАЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ

На теперішньому етапі розвитку суспільної моралі з'явилися можливості та умови для рефлексивної комунікації жінок. Можливість довідатися про свою сексуальність і про себе щось нове і застосувати це в буденному житті, з одного боку, сприймається як спосіб подолання репресованої сексуальності, а з іншого – як примус, що знецінює особистий унікальний досвід. Одночасно формуються засоби нових репрезентацій та інтерпретацій жіночого сексуального досвіду. Однак, як і раніше, значна частина інформації, а, отже, й нових можливостей, залишається недоступною для основної маси жінок, що продовжують у своїх відносинах з чоловіками позиціонувати себе як об'єкт.

Жіноча ідентичність найчастіше вирізняються у когнітивному, мотиваційному й ціннісному компонентах. Окрім цього, можна зауважити, що досить поширеним є ієрархічне уявлення структури цінностей жіночої ідентичності, яка включає такі рівні: основою або первинним шаром є ототожнення жінки із мікросередовищем, етнічною, регіональною, родинною спільнотою для самозахисту й укріплення власних позицій у суспільстві; особистісний рівень визначає потребу жінки у єдності із культурним середовищем задля самовизнання й самоповаги; професійно-діяльнісний – віддзеркалює особливості самореалізації індивіда у діяльності, професії, суспільстві.

Проблема жіночої ідентичності в сучасному суспільстві прямо пов'язана з проблемою жіночої сексуальності, а отже й проблемою жіночності. Для багатьох жінок самовираження через почуттєві відносини часто стають серйозною психологічною проблемою, з якою вони змушені звертатися до психотерапевта. Бути асексуальною в нашому суспільстві вважається вадю, а одержувати задоволення від сексу – не завжди правильно.

Отже, сучасні дискурси про жіночу сексуальність акцентували місце задоволення і відкрили простір для його вербалізації в публічній сфері та у взаємодіях. Задоволення стало очікуваним, бажаним і примусовим. Воно виступає як референція, щодо якої на рівні індивідуального досвіду визначається вдалість/невдалість сексуального життя і всього життя з партнером у цілому. Суспільство, досить чітко обмежуючи рамки взаємодії чоловіка і жінки, звертається до чоловіка як до суб'єкта бажання, а до жінки – як до об'єкта, і інтерпретація базової жіночої ідентичності

традиційно можлива тільки як ідентичність „сексуально затребуваної (жаданої) жінки”.

На теперішньому етапі розвитку суспільної моралі з’явилися можливості для створення і рефлексивної комунікації жінок. Можливість довідатися про свою сексуальність і про себе щось нове і застосувати це в буденному житті, з одного боку, сприймається як спосіб подолання репресованої сексуальності, а з іншого – як примус, що знецінює особистий унікальний досвід. Одночасно формуються засоби нових репрезентацій та інтерпретацій жіночого сексуального досвіду. Однак, як і раніше, значна частина інформації, а, отже, й нових можливостей, залишається недоступною для основної маси жінок, що продовжують у своїх відносинах з чоловіками позиціонувати себе як об’єкт.

Тож, вивчення жіночої сексуальності і задоволень, що їх одержує жінка в сексуальному житті залежно від способу репрезентації гендерної ідентичності. Такі дослідження розширюють межі розуміння жіночої сексуальності та жіночої ідентичності не тільки в якості об’єкта, але і як суб’єкта власного бажання. Це дає можливість досліджувати особливості функціонування і поведінки жінки, яка позиціонує себе в суспільстві як суб’єкт свого бажання, тобто жінки активної, шукаючої.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ:
ВПЛИВИ, ЗМІНИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ**

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(9 листопада 2021 року)*

Підписано до друку 25.11.21 р.

